

บทที่ 9

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

ภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกเตะลิง” เป็นตัวอย่างการปะทะของความขัดแย้งในโลกสัญลักษณ์สู่โลกความเป็นจริงที่กระทบต่อความสัมพันธ์ไทย-ลาวในระดับกว้างและแสดงถึงการต่อสู้ทางความหมายเกี่ยวกับ “ความเป็นลาว” ของคนลาวอย่างเป็นทางการ โดยฝ่ายลาวได้ออกมาประท้วงค่ายหนังจีทีเอชบริษัทผู้ผลิตภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกเตะลิง” ของไทย เนื่องจากไม่พอใจที่ภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวสร้าง “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ที่ขัดกับสิ่งที่คนลาวเป็น จนทำให้ผู้สร้างภาพยนตร์ “หมากเตะ โลกเตะลิง” ต้องลงทุนเพิ่มเติมอีก 2 ล้านบาทเพื่อทำการลบภาพต่างๆ เกี่ยวกับลาวออกไป พร้อมกับการเปลี่ยนชื่อเรื่องใหม่เป็น “หมากเตะรีเทิร์นส” เหตุการณ์นี้นับเป็นความสำเร็จในไม่กี่ครั้งของชาวลาที่สามารถรื้อถอนการประกอบสร้างความหมายของ “ลาว” ในผลงานของคนไทยที่ประกอบสร้าง “ความเป็นลาว” ในแบบที่คนลาวไม่ยอมรับได้อย่างเป็นรูปธรรม และเป็นครั้งแรกที่ภาครัฐ เอกชน และประชาชนลาวได้รวมตัวกันใช้มาตรการหลายอย่างตอบโต้สื่อบันเทิงไทยอย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมาจนอาจทำให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงได้

กรณีความขัดแย้งไทย-ลาวจากภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกเตะลิง” ดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดเจนว่าจำเป็นต้องมีการขยายกรอบการศึกษาทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไปไกลกว่าการเน้นเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง การทหาร ทั้งนี้ การมุ่งให้ความสนใจแต่มิติทางเศรษฐกิจการเมืองอาจไม่เพียงพอต่อการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับลาวได้ เพราะถึงแม้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจไทย-ลาวดีขึ้นเรื่อยๆ ก็ไม่ได้หมายความว่าความขัดแย้งไทย-ลาวได้หมดไป ปัญหาสำคัญที่มักถูกละเลยไปคือมิติการเมืองเรื่องความหมาย (politics of meaning) ซึ่งต้องอาศัยการทำความเข้าใจ (understanding) เกี่ยวกับความหมายในระดับสัญลักษณ์ (sign) การตีความ (interpretation) การเข้ารหัส/การถอดรหัส (encoding and decoding) และพิจารณาถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านวาทกรรมชุดต่างๆ (discourses) บนพรมแดนของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

สำหรับงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยเลือกแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านโลกสัญลักษณ์เกี่ยวกับอัตลักษณ์ความเป็นลาว เนื่องจากกรณีความขัดแย้งดังกล่าวเกิดขึ้นในมิติความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ การต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ในเรื่องภาพตัวแทน (representation) เป็นการเมืองทางความหมายรูปแบบใหม่ที่ทวีความสำคัญในโลกปัจจุบัน และภาพยนตร์เป็นพื้นที่ของระบบสัญลักษณ์แบบหนึ่งที่ถูกรุ่นไปด้วยการต่อสู้ทางอุดมการณ์ เป็นทั้งกระบวนการที่มีการผลิต ผลิตซ้ำ และรื้อสร้าง โดยมีคนกลุ่มต่างๆเข้าไปต่อสู้แย่งชิงความหมาย ดังนั้นความขัดแย้งในโลกสัญลักษณ์ไม่เคย

หยุดอยู่เพียงการผลิตความหมาย (production of meaning) แต่มีภาคปฏิบัติการตามมาเสมอทั้งในรูปของการเผยแพร่ความหมายออกไป (distribution or circulation of meaning) การปะทะกันของอำนาจหลายทิศทางเมื่อเข้าสู่มิติการบริโภคความหมาย (consumption of meaning) และการผลิตซ้ำความหมาย (reproduction of meaning) นั่นเป็นระยะๆ ทั้งนี้ ผู้วิจัยยังได้วิเคราะห์ให้เห็นด้วยว่าใครบ้างมีอำนาจเข้าไปร่วมกำหนดนิยาม “ความเป็นลาว” แล้วนิยามดังกล่าวได้รับการประกอบสร้างเอาไว้อย่างไร และแสดงออกด้วยวิธีใด ซึ่งในท้ายที่สุดจะนำไปสู่การเผยให้เห็นว่าโลกสัญญาจะนำไปสู่ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ลาวที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

งานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ไทย-ลาวในสื่อบันเทิงไทย: ศึกษากรณีการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวจากภาพยนตร์เรื่องหมากเตะโลกตะลึง” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกระบวนการประกอบสร้าง ความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” และการต่อสู้ต่อรองทางความหมายเกี่ยวกับความเป็นลาวของคนไทยและคนลาวจากภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” รวมทั้งการศึกษาแนวโน้มระดับความรุนแรงของการต่อสู้ทางความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ของฝ่ายไทยและลาวที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ไทย-ลาวในโลกความเป็นจริง ทฤษฎีที่นำมาใช้คือ ทฤษฎีภาพตัวแทน (representation) และทฤษฎีเรื่องชาติ (nationalism) ทั้งนี้ กรอบในการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1) ระดับการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) เป็นการศึกษาการลงรหัสความหมาย (encoding) ว่าด้วย “ความเป็นลาว” หรืออัตลักษณ์ “ความเป็นลาว” (Lao identity) ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” เพื่อพิจารณาจุดยืนและกลยุทธ์ในการประกอบสร้างความเป็นจริงว่าด้วย “ความเป็นลาว”

2) ระดับการวิเคราะห์การรับสาร (reception analysis) เป็นการศึกษาการตีความของผู้รับสาร (decoding) โดยแบ่งกลุ่มผู้รับสารเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มตัวอย่างคนไทย และกลุ่มตัวอย่างคนลาว เพื่อพิจารณาถึงปฏิกิริยาการตีความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์ว่า เป็นอย่างไร

3) ระดับการวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการ (action analysis) ในการต่อสู้ทางความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” จากโลกภาพยนตร์สู่โลกความจริง เพื่อพิจารณาว่าความขัดแย้งในโลกสัญญาสามารถส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ไทย-ลาวในโลกความเป็นจริงอย่างไร

สรุปผลการศึกษา

9.1 ระดับการวิเคราะห์ตัวบทของภาพยนตร์

จากข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสำนึกเรื่อง “ความเป็นลาว” ในสังคมไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน พบว่า ทักษะของคนไทยที่มีต่อ “ลาว” มีหลากหลายและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัย อย่างไรก็ตาม “ความเป็นลาว” ในทักษะของกลุ่มชนชั้นปกครองของไทยที่สร้างความหมายว่า “ลาวด้อยกว่าไทย” จะเป็นวาทกรรมหลักที่ถูกผลิตซ้ำและแพร่กระจายอย่างต่อเนื่องยาวนานในสังคมไทย โดยเฉพาะรัฐไทยในสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ใช้อุดมการณ์แบบ “จักรพรรดิราช” และรัฐไทยสมัยใหม่ที่ใช้อุดมการณ์ “ชาตินิยม” ต่างได้พยายามประกอบสร้างให้ไทยเป็นชนชาติที่ยิ่งใหญ่กว่าชาติอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ โดยการสร้างภาพลักษณ์และทัศนคติที่เป็นปรปักษ์ หรือมีเจตนาที่สะท้อนทัศนคติที่ถูกเหยียดหยามในด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรมต่อประเทศรอบข้างเป็นสำคัญ ซึ่งส่งผลให้สังคมไทยหลงใหลได้ปลื้มในความยิ่งใหญ่ของตนเอง จนมองไม่เห็นศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันของประเทศรอบข้าง

ผู้วิจัยพบว่า ทักษะการยึดไทยเป็นศูนย์กลาง (ethnocentrism) ของกลุ่มผู้ปกครองไทย ได้ถูกหลอมรวมไหลลงสู่กระแสสังคมระดับล่างในปัจจุบัน โดยเฉพาะกลุ่มคนชั้นกลางรุ่นใหม่ซึ่งเข้าไปจับจองยึดครองสื่อร่วมสมัย และทำหน้าที่ผลิตและบริโภคสัญญาณต่างๆ ไปพร้อมๆ กัน เฉกเช่นเดียวกับข้อเสนอของ โรลองด์ บาร์ธ (Barthes, 1972) นักโครงสร้างนิยมชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นนักคิดกลุ่มแรกๆ ที่ใช้แนวทาง “สัญวิทยา” (semiology) วิเคราะห์สังคมชนชั้นกลางของฝรั่งเศส (the French bourgeoisie) ในปลายศตวรรษที่ 18 บาร์ธได้ศึกษาสื่อในชีวิตประจำวันของผู้คน (daily life) เช่น ภาพจากสื่อโฆษณา ป้ายหาเสียงเลือกตั้ง ผงซักฟอก และการแสดงประเภทต่างๆ และเผยให้เห็นความคิดที่อยู่เบื้องหลังสัญญาณ (sign) เหล่านั้นว่าได้ซ่อนอุดมการณ์ทางสังคมของคนชั้นกลางฝรั่งเศสออกมาอย่างไรบ้าง งานวิเคราะห์ของบาร์ธทำให้เห็นว่าคนชั้นกลางได้ใช้สื่อในชีวิตประจำวันผลิตความหมาย/อุดมการณ์ทางชนชั้นออกมาจนกลายเป็นความคิดหลักในสังคม ด้วยวิธีที่แบบเนียนจนทำให้ผู้บริโภคสัญญาณไม่รู้สึกรู้สึ

บูร์ดิเยอ (Bourdieu, 1994) ได้ศึกษาวัฒนธรรมของคนชั้นกลางเช่นเดียวกัน เขาพบว่าคนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่ทำหน้าที่ผลิตสัญญาณที่สำคัญในโลกปัจจุบัน และสื่อมวลชนก็เป็นพื้นที่สำคัญอย่างหนึ่งที่เหล่ากระฎุมพีใช้ลงรหัสทำให้ความคิดของคนชั้นกลางกลายเป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไป ส่วนความคิดของชนชั้นที่แตกต่างต้องถดถอยออกไปจากบรรยากาศทางวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการไทยหลายคน ได้แก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) กาญจนา แก้วเทพ (2539) และฉัตรนันทน์ อนุรักษ์ศรีวงศ์ (2542) ได้ตั้งข้อสังเกตต่อสังคมไทยว่า แวดวงคนทำสื่อร่วมสมัยของ

ไทยโดยเฉพาะสื่อมวลชนมีแนวโน้มเป็น “คนชั้นกลาง” (middle class) ซึ่งคนกลุ่มนี้จะทำหน้าที่ผลิต เผยแพร่ และธำรงรักษาอุดมการณ์ทางชนชั้นของตนเอาไว้เพื่อตอกย้ำสถานภาพและรักษาอำนาจของคนชั้นกลางให้ได้รับการยอมรับสืบทอดต่อไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ คนทำงานด้านสื่อมวลชนซึ่งมีแนวโน้มเป็นกลุ่มคนชั้นกลางมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการควบคุมกลไกทางอุดมการณ์ในสังคมไทยปัจจุบันอย่างกว้างขวาง เรื่องราวต่างๆ ที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อมวลชนมีความโน้มเอียงที่จะถูกเล่าผ่านมุมมองของคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ที่ทำหน้าที่ผลิตสัญญาณออกมาสู่สาธารณะ

อย่างไรก็ดี ลักษณะของคนชั้นกลางไทยนั้นมีความหลากหลาย (heterogeneity) และภายในคนชั้นกลางเองมีการแตกตัว (fraction) มากมาย (Ockey, 1999, อ้างต่อจาก สมสุข หินวิมาน, 2543 ข.) คนชั้นกลางไทยค่อนข้างขาดต้นทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) เนื่องจากคนชั้นกลางไทยเป็นชนชั้นที่แทรกตัวขึ้นมาใหม่ระหว่างชนชั้นปกครองและชนชั้นชาวนา ทำให้คนกลุ่มนี้มักพบเสมอว่าสถานภาพทางสังคมและอัตลักษณ์ของตนมีความไม่แน่นอน จึงพยายามที่จะค้นหาพัฒนารูปแบบชีวิตใหม่ๆ ให้กับชนชั้นตนเอง ด้วยวิธีการเปิดรับต่อวัฒนธรรมอื่นๆ ในทุกรูปแบบ (Bourdieu, 1994) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ อัตลักษณ์ของคนชั้นกลางไทยเป็นอัตลักษณ์ที่ไม่ชัดเจนคลุมเครือ ไม่ลงตัว และยังสร้างอัตลักษณ์ (identity) ไม่เสร็จ บางครั้งดูเหมือนจะมีตัวตนที่ชัดเจนแต่บางที่ดูเหมือนตัวตนก็จะลื่นไหล ดังนั้น อัตลักษณ์ของคนชั้นกลางจึงมีความเป็นพลวัต (dynamic) หรือมีกระบวนการกลายมาเป็น (sense of becoming) ตลอดเวลา (ปริตดา เกลิมเผ่า กอนันตกุล, 2543) ด้วยเหตุนี้คนชั้นกลางจึงพยายามใช้พื้นที่ต่างๆ รวมทั้งโลกของสื่อบันเทิงที่เป็นที่นิยมของผู้คนยุคนี้ในการผลิตสัญญาณจากจุดยืนของตนเองออกมา ในด้านหนึ่งก็เพื่อสร้างความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ของคนชั้นกลางกับคนกลุ่มอื่นๆ แต่อีกด้านหนึ่งนั้นคนชั้นกลางเห็นว่าการเข้าไปจับจองพื้นที่โลกสัญญาณในการผลิตสัญญาณ/สัญญาณนั้นเป็นการสั่งสมทุนที่สามารถออกดอกออกผลไปสู่อำนาจในทุนชนิดอื่นๆ ได้ด้วย เช่น ทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ หากคนชั้นกลางสามารถยึดพื้นที่ในโลกสัญญาณได้มากเท่าใด สัญญาณแบบคนชั้นกลางก็มีแนวโน้มเข้าไปครอบงำความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนกลุ่มอื่นๆ ได้มากขึ้นเท่านั้น ซึ่งการขยายอำนาจในลักษณะนี้มีความคล้ายคลึงกับที่ เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Said, 1991) ได้กล่าวถึงแนวคิด “ตะวันออกนิยม” (Orientalism) ว่า โลกตะวันตกได้สร้างความหมายว่าด้วย “ความด้อยพัฒนา” ให้กับโลกตะวันออกเพื่อใช้เป็นข้ออ้างในการสร้างความชอบธรรมในการยึดพื้นที่ต่างๆ โดยนำวาทกรรมเรื่อง “การพัฒนาประเทศ” มาบังหน้า ซึ่งแท้จริงแล้วประเทศจักรวรรดินิยมเหล่านั้นต่างมุ่งหวังครอบงำผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และอำนาจทางการเมืองเป็นสำคัญ ในทำนองเดียวกันนี้เอง คนชั้นกลางไทยได้พยายามเข้าครอบครองพื้นที่ในโลกสัญญาณก็เพื่อสร้างสัญญาณ

ทางด้านวัฒนธรรมเป็นฐานในการขยายอำนาจด้านอื่นๆออกไปโดยเฉพาะการเข้าไปตั้งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองจากคนกลุ่มอื่นๆมาไว้ในมือของตน สิ่งนี้คืออำนาจของ “จักรวรรดินิยมเชิงสัญลักษณ์/วัฒนธรรม” (sign/cultural imperialism) ที่คนชั้นกลางไทยพยายามใช้เป็นพื้นที่ในการสร้างฐานอำนาจที่แข็งแกร่งให้กับกลุ่มของตนขึ้นมา ยกตัวอย่างเช่น หากคนชั้นกลางไทยตอกย้ำความหมายที่ว่า “ไทยอยู่เหนือลาว” บ่อยครั้ง ในที่สุดเมื่อคนชั้นกลางไทยไปลงทุนในประเทศลาวก็จะรู้สึกว่าคุณมีสถานะเหนือกว่าลาว และมีความชอบธรรมในการเข้าไปตั้งผลประโยชน์ในประเทศลาวได้โดยไม่รู้สึกรู้หาว่าการเอาเปรียบลาวถือเป็นความผิด เพราะที่ผ่านๆ มาได้รับรู้ความหมายมาว่า “ไทยอยู่เหนือลาว” คนไทยจึงมีความชอบธรรมในการเอาเปรียบหรือวางตัวอยู่เหนือคนลาว

ในขณะเดียวกัน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้เสนอกรอบอัตลักษณ์คนชั้นกลางของไทยที่เป็นผลผลิตใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นมาไม่กี่ทศวรรษนี้ว่า คุณสมบัติที่ถือว่า “ใหม่” ของคนชั้นกลางไทยนั้นประกอบด้วย หนึ่ง คนชั้นกลางไทยไม่ได้สังกัดในแวดวงของผู้ปกครอง และไม่สังกัดในแวดวงของชาวนา สอง คนชั้นกลางมีความเป็นปัจเจกชนนิยม (individualism) ที่มีอิสระจากพันธนาการที่ผูกมัดโดยผู้ปกครองและชาวนาได้ในระดับหนึ่ง สาม คนชั้นกลางผลิตสินค้าและบริการเพื่อมุ่งตลาดโดยตรง และสุดท้าย คนชั้นกลางเป็นกลุ่มคนที่สืบทอดสถานะของตนเองได้ด้วยทุน/หรือการศึกษา คนชั้นกลางจึงไม่ค่อยมีสำนึกในความเป็นปีกแผ่นของกลุ่มตัวเอง เนื่องจากแต่ละคนจะสามารถเลื่อนสถานภาพของตนให้สูงขึ้นได้จากการกระทำของตนเอง นิธิได้นำแนวคิด “คนชั้นกลางไทย” ข้างต้นมาอธิบายวิถีชีวิต ความคิด หรือวัฒนธรรมของคนชั้นกลางในสังคมไทยที่เกิดขึ้นในแง่มุมของระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนชั้นกลางกับสิ่งที่อยู่รอบตัว และระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนทั้งในระบบความสัมพันธ์ที่มีอยู่จริง และมีอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนชั้นกลาง เช่น ความปรารถนาที่จะสลัดตัวให้หลุดไปจากพันธะทางสังคมเดิม การดูถูกกดทับชนชั้นล่าง การเชิดชูระบบการศึกษา การยกย่องเงินตรา และการมองพัฒนาการเป็นเส้นตรงจากความเป็นท้องถิ่นสู่ความเป็นสากล เป็นต้น

จากทัศนะเกี่ยวกับคนชั้นกลางไทยดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้ได้ข้อค้นพบว่า วัตถุประสงค์ประการหนึ่งที่คนชั้นกลางไทยซึ่งเป็นผู้ผลิตภาพยนตร์ได้ใช้ในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของตนก็คือ “ความเป็นลาว” (Lao-ness) โดยผ่านพื้นที่ของ “ภาพตัวแทน” (representation) เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” กล่าวคือ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้กล่าวว่า คนชั้นกลางไทยมีแนวโน้มจะชื่นชม “ความเป็นโลก” มากกว่า “ความเป็นท้องถิ่น” และวัฒนธรรมต่างแดนมักกลายเป็นที่มาของแรงบันดาลใจของวัฒนธรรมคนชั้นกลางไทย และเนื่องจากคนชั้นกลางไทยเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมโลกเป็นอย่างมาก ทำให้คนชั้นกลางไทยเคลื่อนไหวอยู่ท่ามกลาง “ความเป็น

ไทย” “ความเป็นโลก” และ “ความเป็นท้องถิ่น” โดยในแง่หนึ่งคนชั้นกลางไทยจะวางอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กับ “ความเป็นท้องถิ่น” (the local) ขณะเดียวกันกับที่อีกด้านของความสัมพันธ์จะอยู่บนพื้นฐานของ “ความเป็นโลก” (the global) แม้ว่าพวกเขาจะมีความโน้มเอียงฝักใฝ่ไปทาง “ความเป็นโลก” มากกว่า (Hannerz, 1996, อ้างต่อจาก สมสุข หินวิมาน, 2543 ข.)

บนกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ท่ามกลาง “ความเป็นโลก” และ “ความเป็นท้องถิ่น” เช่นนี้ ผู้วิจัยพบว่า ภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกเตะลิง” ได้แพร่กระจายโลกทัศน์แบบคนชั้นกลางไทยที่นิยม “ความเป็นโลก” ลงบนแผ่นฟิล์มไปยังกลุ่มผู้ชมมากมาย ได้แก่ การสร้างภาพตัวแทน “การแข่งขันฟุตบอลโลก” เป็นจุดตั้งความปรารถนาของคนทุกชาติทุกภาษา การสร้างตัวละครเอก “โค้ชพงศักรินทร์” ให้มีลักษณะเป็น “ไทยอินเตอร์” ที่ได้รับการยอมรับจากคนไทย และคนลาว ในฐานะกุนซือฟุตบอลที่มีประสบการณ์ทำงานให้กับสโมสรฟุตบอลในอังกฤษ การให้นักกีฬาทีมชาติลาวซ้อมผสมสีทองตามแฟชั่นนักฟุตบอลดังระดับโลก การสร้างบรรยากาศแห่งความดีใจและภาคภูมิใจอย่างมากที่นางงามลาวคว้าตำแหน่งนางงามจักรวาล การบังคับให้เปลี่ยนอาหารนักฟุตบอลลาวจากอาหารท้องถิ่นไปเป็นอาหารฝรั่ง และการเปลี่ยนสนามฝึกซ้อมของนักฟุตบอลลาวจากที่เก่ามาเป็นริสอร์ทหรูในอาณาบริเวณที่กว้างขวางมีสิ่งอำนวยความสะดวกแบบโลกสมัยใหม่อย่างครบครัน เป็นต้น รสนิยมเหล่านี้ล้วนเป็นลักษณะที่พบได้ในโลกความจริงและใน ความปรารถนาของคนชั้นกลางไทย

กระนั้นก็ตาม คนชั้นกลางของไทยไม่ได้รับเอาวัฒนธรรมโลกมาเหมือนอย่างเดิมทั้งหมด หากแต่มีการเลือกคัดบางส่วน ดัดบางส่วน ผสมผสานบางส่วนกับวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือแปลงความเป็นโลกให้มีกลิ่นอายแบบไทย ๆ หรือแบบท้องถิ่นด้วยในระดับหนึ่ง เช่น กรณี “ภาพตัวแทน” ของเจ็มิ่งที่แม้จะเป็นคนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ คลั่งไคล้ฟุตบอลเป็นชีวิตจิตใจ แต่เจ็มิ่งก็เลือกพูดภาษาถิ่นอีสานบ้านเกิดของตนปนกับภาษาไทยและภาษาอังกฤษสลับกันไปตามสถานการณ์ แต่อย่างไรก็ดี คนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ก็มีได้ยอมรับเรื่องการผสมผสาน (hybridity) ตามแนวคิดของกลุ่มนักคิดหลังสมัยใหม่ทั้งหมด เพราะถึงแม้ภาพยนตร์เรื่องหมากเตะโลกเตะลิงจะฉายภาพเรื่อง “คนข้ามถิ่น” หรือ “ลูกผสม” ผ่านตัวละคร “สมาน” “เจ็มิ่ง” และ “พงศักรินทร์” แต่ตัวละครส่วนใหญ่ทั้งไทยและลาวยังคงรู้สึกจงรักภักดีต่อ “รัฐชาติ” และ “สัญลักษณ์ประจำชาติ” ของตนอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย ตัวอย่างเช่น เจ็มิ่งชาวไทยอีสานมีวัฒนธรรมร่วมกับนักฟุตบอลลาว แต่ทั้งเจ็มิ่งและนักฟุตบอลลาวต่างตระหนักดีว่าอีสานคือไทยไม่ใช่ลาว หรือจากร้องเพลงชาติผู้สร้างภาพยนตร์ก็ได้กำหนดให้ตัวละครทุกตัวต้องยืนตรงเคารพธงชาติอย่างพร้อมเพรียงกัน แม้ว่าตัวละครอย่างโค้ชพงศักรินทร์จะไปทำหน้าที่โค้ชให้กับทีมชาติลาวแล้ว ก็ยังต้องร้องเพลงชาติไทยเมื่ออยู่ในสนามแข่งรอบตัดเชือกระหว่างทีมชาติลาวและทีมชาติไทย ดังนั้น กลุ่มคนชั้นกลางของ

ไทย จึงยืนยันว่า “รัฐชาติ” ไม่ได้สลายหายไปในกระแสโลกาภิวัตน์ นอกจากนี้ ด้วย “อัตลักษณ์ที่ยังสร้างไม่เสร็จ” ของคนชั้นกลางที่คลุมเครือระหว่าง “ความเป็นโลก” กับ “ความเป็นชาติ” และ “ความเป็นท้องถิ่น” ทำให้ภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกเตะลิง” ได้สร้างตัวละครอย่าง โค้ช พงศ์รินทร์ให้มีทั้งลักษณะของความเป็นสากล ความเป็นไทย และความเป็นท้องถิ่น ซึ่งบางครั้งก็ยอมรับอัตลักษณ์ความเป็นสากล ความเป็นไทย ความเป็นท้องถิ่น บางครั้งก็ประนีประนอมกับความเป็นสากล ความเป็นไทย ความเป็นท้องถิ่น และบางครั้งก็ต่อต้านความเป็นสากล ความเป็นไทย ความเป็นท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์เชิงอำนาจ เช่น เมื่อโค้ช พงศ์รินทร์ต้องปะทะฝีมือกับโค้ชต่างชาติในเกมการแข่งขันฟุตบอลโลก คนชั้นกลางไทยได้เลือกให้โค้ช พงศ์รินทร์เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในตอนต้นแต่ได้รับชัยชนะในท้ายที่สุด หรือกรณี โค้ช พงศ์รินทร์ไปเป็นผู้ฝึกซ้อมให้กับทีมชาติลาว คนชั้นกลางไทยได้สร้างภาพตัวแทนความเป็นไทยให้อยู่เหนือความเป็นลาว เป็นต้น

อย่างไรก็ดี การจัดลำดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง “ความเป็นโลก” “ความเป็นชาติ” และ “ความเป็นท้องถิ่น” ตามทัศนะของคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ที่มีบทบาทใหญ่ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกเตะลิง” นั้น พบว่า คนชั้นกลางของไทยมีแนวโน้มประกอบสร้างความหมายให้ “ความเป็นโลก” อยู่เหนือ “ความเป็นท้องถิ่น” และ “ความเป็นไทยอินเตอร์” อยู่เหนือ “ความเป็นไทย” “ความเป็นอีสาน” และ “ความเป็นลาว” ส่วน “ความเป็นโลก” กับ “ความเป็นชาติ” ยังคงอยู่ในสนามการประลองยุทธ์ที่ยังไม่หยุดนิ่ง ทำให้ “ความเป็นโลก” ที่เข้าไปปะทะประสานกับ “ความเป็นชาติ” บางครั้งก็ได้รับการยอมรับ บางครั้งก็ถูกต่อต้าน และบางครั้งก็ได้รับการประนีประนอม

การประกอบสร้าง “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ของคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกเตะลิง” มีความคล้ายคลึงกับการสร้างภาพตัวแทน “ความเป็นตะวันออก” ของคนโลกตะวันตก ตามแนวคิดเรื่อง “ตะวันออกนิยม” (Orientalism) ของเอ็ดเวิร์ด ซาอิด (Said, 1991) ที่อธิบายว่า “ความเป็นตะวันออก” ไม่ได้สะท้อนความเป็นจริง แต่สิ่งที่ปรากฏออกมาเป็นการสะท้อนตัวตน (self) ของชาติตะวันตกมากกว่าความเป็นตะวันออก โดยชาติตะวันตกสร้างภาพตัวแทนความเป็นตะวันออกในฐานะ “ความเป็นอื่น” (otherness) และเขียนถึงโลกตะวันออกในสภาพที่ด้อยกว่า ล้าหลังกว่า ซึ่งเป็นลักษณะที่ขัดแย้งตรงกันข้ามกับความเจริญก้าวหน้าและเหนือกว่าทุกด้านของตะวันตก ดังนั้น “ตะวันออก” และ “ความเป็นตะวันออก” ในงานเขียนของตะวันตก จึงถูกนำเสนออยู่ภายใต้ชุดของความสัมพันธ์ทางอำนาจ เพื่อตอกย้ำถึงอำนาจและความชอบธรรมของตะวันตกในการครอบครองและครอบงำตะวันออก อัตลักษณ์ความเป็นตะวันออกกับตะวันตกจึงเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากอำนาจของคนตะวันตก โดยใช้วิธีการสร้างความเป็น “ตะวันออก” ขึ้นมา เพื่อทำให้อัตลักษณ์ “ความเป็นตะวันตก” เค้นชัดมากขึ้น

ตามทัศนะของชาอีดเช่นนี้ คนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ได้ประกอบสร้างภาพตัวแทน “ความเป็นลาว” ในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ คนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่มีความไม่ชัดเจนในเรื่อง อัตลักษณ์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536) เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่เพิ่งเกิดขึ้นมาไม่นานในสังคมไทย คนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่จึงต้องนำเสนอ “ความเป็นอื่น” เพื่อให้รู้ว่าใครคือคนไทยและใครไม่ใช่คนไทย โดยคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ที่สร้างภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” ได้เสนอ “ความเป็นลาว” ในฐานะ “ความเป็นอื่น” และเขียนถึงในสภาพที่ด้อยกว่าเช่นเดียวกับกลุ่มผู้ปกครองไทยในอดีตเพื่อ ยืนยันความเป็นพวกเดียวกัน และตอกย้ำถึงอำนาจและความชอบธรรมของไทยในการครอบครอง และครอบงำลาวที่อยู่ในฐานะ “คนอื่น” ของไทยต่อไป ดังนั้น งานวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ไทย-ลาวในสื่อบันเทิงไทย: ศึกษากรณีการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวจากภาพยนตร์เรื่อง หมากเตะโลกตะลึง” ฉบับนี้ จึงได้ต่อขยายแนวคิดของชาอีดออกไปจากเดิมว่า การสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านภาพตัวแทนไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะ โลกตะวันตกกระทำกับ โลกตะวันออก แต่ในกลุ่ม “โลกตะวันออก” หรือ “โลกส่วนที่เหลือ” (the Rest) ที่รับความคิดเรื่องความเจริญก้าวหน้า ของตะวันตกก็ได้มีการใช้กลยุทธ์ดังกล่าวไปจัดความสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ ไปอีกทอดหนึ่ง เพื่อ สร้างตัวตนที่เจริญก้าวหน้าเหนือกว่า “ความเป็นอื่น” ที่ชายขอบหรือความเป็นอื่นของรัฐเพื่อนบ้าน อีกด้วย

อย่างไรก็ดี เนื่องจากอัตลักษณ์เป็นกระบวนการสร้างความแตกต่างเพื่อสถาปนาความ สัมพันธ์เชิงอำนาจ (Hall, 1997) และคนชั้นกลางไทยเองก็ต้องการกำหนดอัตลักษณ์ทางชนชั้นให้ แตกต่างจากกลุ่มผู้ปกครองไทยในอดีต ดังนั้น คนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่จึงได้สร้างอัตลักษณ์ที่แสดง ถึงอำนาจทางเศรษฐกิจของตนที่มีเหนือกว่ากลุ่มผู้ปกครองดั้งเดิมมาเป็น โครงในการเล่าเรื่องให้ “ลาว” ต้องพึ่งพิงเงินทุน บุคลากร และความรู้ จากคนชั้นกลางของไทยในการพัฒนาทีมฟุตบอล ชาติลาวเพื่อให้สามารถก้าวเข้าไปสู่การแข่งขันฟุตบอลโลก แต่สำหรับในกรอบของ “ชาติ” แล้วไม่ ว่าชนชั้นปกครองไทยในอดีตหรือคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ต่างก็สร้างความหมายให้ “ไทยอยู่เหนือ ลาว” จะแตกต่างกันที่ “ชาติ” ของคนชั้นกลางมีแนวโน้มเคลื่อนไหวเป็นส่วนหนึ่งอยู่ท่ามกลาง ความหลากหลายในกระแส “ทุนนิยมโลก” ไม่ใช่ถูกจำกัดขอบเขตให้อยู่แต่เพียงเส้นแบ่งพรมแดน รัฐชาติเท่านั้น จินตนาการเรื่อง “ชาติ” ของคนชั้นกลางรุ่นใหม่จึงเป็นสำนึกที่ยึดโยงกับความ แตกต่างหลากหลายมากกว่าสำนึกที่เป็นหนึ่งเดียวกันดังที่ เออร์เนสต์ เกลล์เนอร์ (Gellner, 1983) ได้ อ้างไว้ ด้วยเหตุนี้ “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” จึงเป็นอัตลักษณ์ที่ วนเวียนอยู่ในสนามการแข่งขันระดับโลก โดยมีคนไทยคอยดูแลควบคุม

เหตุที่คนชั้นกลางไทยได้ประกอบสร้างให้ “คนไทยอยู่เหนือลาว” เนื่องจากคนชั้น กลางไทยมักจัดลำดับความสัมพันธ์ให้ลักษณะ “ความเป็นโลก” อยู่เหนือ “ความเป็นท้องถิ่น” และ

“วัฒนธรรมไทยส่วนกลาง” มีคุณค่าสูงกว่า “วัฒนธรรมท้องถิ่น” ทำให้คนชั้นกลางไทยชอบที่จะเลือกอัตลักษณ์แบบ “โลก” และแบบ “คนเมือง” มาเสริมสถานภาพของตน ในขณะที่เดียวกันก็จะผลัก “ความเป็นชนบท” “ความเป็นท้องถิ่น” ออกไปให้กลายเป็น “ชายขอบ” ในสังคมของคนชั้นกลางไทย และเนื่องด้วย “ลาว” จัดอยู่ในชาติพันธุ์เดียวกับ “คนอีสาน” ซึ่งคนชั้นกลางไทยมองอีสานเป็นชนบทของไทย ดังนั้น เมื่อคนชั้นกลางไทยดูถูกคนอีสานว่าต่ำกว่าจึงได้รวมเอา “ลาว” ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันกับคนอีสานให้กลายเป็น “ชายขอบ” ของไทยเช่นกัน

คนชั้นกลางไทยได้พัฒนาอัตลักษณ์ของตนโดยสร้างความแตกต่าง (distinction) ระหว่าง “ความเป็นบ้าน” กับ “ความเป็นเมือง” โดย “ความเป็นบ้าน” ถือเป็นความล้ำหลังที่ต้องผลักออกไป ส่วน “ความเป็นเมือง” เป็นความก้าวหน้าที่จะทำให้อัตลักษณ์ของคนชั้นกลางดูโดดเด่นและอยู่สูงกว่าวัฒนธรรมแบบชนบทหรือวัฒนธรรมในสังคมเกษตรกรรม ความคิดของคนชั้นกลางที่มีต่อ “ความเป็นท้องถิ่น” ก็คือ ความต้องการเข้าไปหรือสร้างความเป็นชนบทให้กลายเป็นเมืองโดยอ้างเรื่องความเจริญก้าวหน้า แต่อีกด้านหนึ่งก็ต้องการกดทับ “ความเป็นท้องถิ่น” เอาไว้ไม่ให้ก้าวขึ้นมาอยู่ในฐานะที่ทัดเทียมกับคนชั้นกลางของไทย ความคิดของคนชั้นกลางไทยที่มีต่อ “ลาว” จึงมีทั้งด้านรักและเกลียด กล่าวคือ ด้านหนึ่งอยากช่วยพัฒนาประเทศลาวให้มีความเจริญก้าวหน้า แต่อีกด้านหนึ่งก็ต้องการกดทับให้ลาวเป็น “เบี้ยล่าง” ของไทยต่อไป

นอกจากนี้ ทักษะของคนชั้นกลางไทยที่มีต่อ “ลาว” ไม่ได้หยุดแค่เพียงระดับความคิด แต่มีภาคปฏิบัติทางภาษาอีกด้วย ในกรณีดังกล่าว มิเชล ฟูโกต์ (Foucault, 1982) ได้อธิบายว่า “ความจริง” เกี่ยวกับชนชั้นสามารถถูกถ่ายทอดผ่านภาษาแล้วผ่านกระบวนการสร้างเป็นวาทกรรมในสังคม หรือที่เรียกว่า “ภาคปฏิบัติทางวาทกรรม” (discursive practices) ที่ทำให้ความหมายหนึ่งๆ ถูกสถาปนาขึ้นมาเป็น “ความจริง” ซึ่งความหมาย/ความจริงนั้นจะคอยกำหนดและควบคุมให้คนในแต่ละยุคแต่ละสมัย และแต่ละสังคมมีวิถีคิด พุด และการกระทำแตกต่างกันไป อำนาจของภาษาในแนวทางนี้เรียกว่า “วาทกรรม” (discourse)

งานวิจัยฉบับนี้ได้พบว่า กรณีของ “ความจริง” ที่เกี่ยวกับ “ลาว” ได้ถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านภาษา/วาทกรรมของภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกเตะลิง” ด้วยเช่นกัน โดยความหมายเกี่ยวกับ “ลาว” ที่ถูกสร้างขึ้นในภาพยนตร์ตามทักษะของคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 มิติ ดังนี้ มิติบุคลิกลักษณะของคนลาว มิติการพัฒนาประเทศของลาว และมิติความสัมพันธ์กับไทย ความหมายว่าด้วย “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ในมิติบุคลิกลักษณะของคนลาวถูกคนชั้นกลางไทยนิยามว่า ตลก ไร้รสนิยม สู้บ่ยัน เนื้อชา รักชาติ ซื่อ(บื้อ) ขาดวินัย ชอบความรุนแรง และเห็นแก่เงิน ส่วนความหมายในมิติการพัฒนาประเทศของลาวนั้น คนชั้นกลางไทยมองว่าลาวด้อยพัฒนา ล้าหลัง (uncivilisation) มีความเป็นธรรมชาติ ดูแปลกประหลาด (exoticism) ยากจน ขาด

เทคโนโลยี ขาดความรู้ และขาดการบริหารจัดการที่ดี แต่ขณะเดียวกันลาวก็ไฝฝืนมุ่งสู่โลกและกำลังวิ่งตามกระแสโลก สำหรับความหมายในมิติความสัมพันธ์กับไทย “ลาว” ถูกคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่มองว่าลาวเป็นบ้านพี่เมืองน้องกับไทยที่มีความใกล้ชิดกับคนอีสาน ลาวต้องพึ่งพิงไทย และลาวเป็นชนชั้นแรงงาน (labor) ของไทย ทั้งนี้คนชั้นกลางรุ่นใหม่ของไทยได้สร้างความชอบธรรมให้กับการสร้างความจริงว่าด้วย “ลาว” โดยผ่านกลยุทธ์ทางภาษาที่สำคัญ ได้แก่ การกระจายจุดยืน การลดทอน การปรากฏ/ไม่ปรากฏ การเปรียบเทียบ/เทียบเคียง การนำกฎทั่วไปมาครอบคลุมทั้งหมด การสร้างข้อยกเว้นมาเป็นกฎทั่วไป การอ้างอิงจากโลกของจริง การตอกย้ำ การร่วมเวลา (co-temporality) การยืมเสียงคนอื่นพูดแทน (projection) การสร้างร่างกาย และการใช้กลยุทธ์กึ่งจริงกึ่งลวง

9.2 ระดับการวิเคราะห์การรับสาร

วาทกรรมเป็นระบบ “ภาพตัวแทน” ที่คอยกำหนดอำนาจและความสัมพันธ์ภายในสังคม โดยในแต่ละสังคมจะมีวาทกรรมหลายชุด วาทกรรมแต่ละชุดจะมีการต่อสู้กันทำให้ความหมาย ความรู้ ความจริง ไม่ได้หยุดนิ่ง แต่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในช่วงหนึ่งๆ อย่างไรก็ตาม มิเชล ฟูโกต์ (Foucault, 1982) กล่าวว่าอำนาจไม่ได้มีลักษณะรวมศูนย์ เพราะที่ใดมีอำนาจที่นั่นย่อมมีการต่อต้าน และทุกๆ ที่มีอำนาจ นั้นหมายถึงแม้ปัจเจกตกอยู่ภายใต้วาทกรรม (subject of discourse) แต่ปัจเจกที่เป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรม (subject in discourse) ก็มีอำนาจในการต่อต้าน ต่อรอง ภายใต้อำนาจหรือวาทกรรมนั้นๆ ได้อยู่

สจวร์ต ฮอลล์ (Hall, 1997) ได้นำแนวคิดเรื่องความรู้และอำนาจของฟูโกต์มาใช้วิเคราะห์ “ภาพตัวแทน” (representation) ฮอลล์เชื่อว่าความหมายเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ และปัจเจกมีอำนาจในการเข้าไปจัดการกับความหมายของภาษาได้ส่วนหนึ่งด้วยกระบวนการที่เรียกว่า “การตีความ” โดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างภาษา/ภาพตัวแทนกับคนมีลักษณะแบบสองทาง (dialectic) กล่าวคือ ผู้ส่งสาร (ผู้คุมรหัส) และผู้รับสาร (ผู้ตีความรหัส) ต่างเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการเข้าไปกำหนดความหมายในตัวบท ตัวบทจึงเป็นพื้นที่ที่อำนาจของการเข้ารหัสและการถอดรหัสมาต่อรองความหมายกัน

ข้อค้นพบของงานวิจัยฉบับนี้ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของ สจวร์ต ฮอลล์ ที่แสดงให้เห็นว่าระบบรหัส (coding system) ของผู้ส่งสารและผู้รับสารไม่จำเป็นต้องเป็นรหัสชุดเดียวกันเสมอไป ปัจจัยด้านภูมิหลัง เพศ ประสบการณ์ ระดับการศึกษา อาชีพ ชนชั้น ผลประโยชน์ทาง

เศรษฐกิจ ฯลฯ มีผลทำให้การส่งความหมายและการถอดรหัสระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารไม่ตรงกัน ไม่สอดคล้องกัน จนถึงขั้นขัดแย้งกัน

การตีความ “ความเป็นลาว” ของกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยชิ้นนี้ พบว่าการตีความตัวตนของผู้รับสารคนไทยและคนลาวในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” มีการถอดรหัส “ความเป็นลาว” ในมิติต่างๆอย่างหลากหลาย ทั้งการยอมรับ ต่อรอง และต่อต้านความหมายที่ถูกถอดรหัสมาเป็นอย่างดีจากผู้ส่งสารที่เป็นกลุ่มคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ ดังนี้

ก. กลุ่มตัวอย่างคนลาว

ผู้วิจัยพบว่า การตีความตัวตนของกลุ่มตัวอย่างคนลาวส่วนใหญ่ใช้ระบบคิดแบบ “ชาตินิยม” เห็นได้จากการตีความรหัสความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ที่เกี่ยวกับความรักชาติ การต่อสู้เพื่อชาติ ความก้าวหน้าของประเทศชาติ จะได้รับการยอมรับมากกว่าการต่อต้าน เช่น กลุ่มตัวอย่างจะเห็นด้วยกับอัตลักษณ์แบบ “ลาวรักชาติ” “ลาวสู้บ่ย่น” และ “ลาวก้าวสู่ความเป็นสากล” แต่หากเป็นความหมายที่ถูกดูหมิ่นศักดิ์หรือความภูมิใจในชาติของคนลาวจะได้รับการ “ต่อต้าน” และ “ต่อรอง” เช่น ลาวตลก ลาวขาดวินัย ลาวไร้สำนึก ลาวรุนแรง ลาวซื่อป้อ และลาวด้อยพัฒนา

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังได้ค้นพบว่ากลุ่มตัวอย่างคนลาวในพื้นที่ต่างๆมีระดับความเข้มข้นของ “ความเป็นชาตินิยม” แตกต่างกัน โดยกลุ่มที่อยู่บริเวณศูนย์กลางอำนาจรัฐ ได้แก่ คนลาวในนครหลวงเวียงจันทน์ กลุ่มคนชั้นกลางที่มีการศึกษาสูงของลาว หรือกลุ่มเจ้าหน้าที่ของ สปป.ล มีแนวโน้มที่จะมีความเป็นชาตินิยมสูงมาก ทำให้คนลาวกลุ่มนี้มีปฏิกิริยาต่อต้าน ต่อรอง ความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์ที่นำเสนอสิ่งที่กระทบต่อ “อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติลาว” ได้แก่ การให้นักฟุตบอลทีมชาติลาวย้อมผมสีทอง การสร้างบุคลิกคนลาวให้ดูตลก ไร้สำนึก ซื่อ(ป้อ) ด้อยพัฒนา และวิ่งตามกระแสโลก เป็นต้น แต่หากเป็นกลุ่มคนลาวที่อยู่พื้นที่บริเวณรอบนอกเมืองหลวง กลุ่มวัยรุ่น หรือกลุ่มผู้ใช้แรงงานชาวลาวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย พบว่ากลุ่มคนลาวเหล่านี้มีแนวโน้มใช้จุดยืนระหว่าง “ชาตินิยม” กับ “ทุนนิยม” ทำให้ปฏิกิริยาการต่อต้านรหัสความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในมิติด้านการพัฒนาประเทศและบุคลิกแบบวัฒนธรรมโลกไม่ได้ถูกต่อต้านมากเท่ากับกลุ่มคนลาวที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจรัฐที่ให้น้ำหนัก “ความเป็นชาติ” มากกว่า “ความเป็นทุนนิยมโลก” ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่ากลุ่มคนลาวที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจรัฐ หรือ “คนลาวเมืองหลวง” ใช้อุดมการณ์ “ชาตินิยม” ในการตีความมากกว่าคนลาวกลุ่มอื่นๆ ก็คือ การตีความว่าด้วย “ลาวสู้บ่ย่น” ซึ่งพบว่า “คนลาวเมืองหลวง” ยอมรับว่า “ลาวสู้บ่ย่น” เพราะคนลาวทุกคนพร้อมต่อสู้เพื่อชาติในมิติทางการเมือง แต่คนลาวนอก

เมืองหลวงหรือแรงงานลาวในไทยกลับยอมรับในแง่ที่ว่า คนลาวขยันทำมาหากินในมิติทางเศรษฐกิจ

ที่ว่า แนวโน้มของการใช้จุดยืนแบบ “ทุนนิยมโลก” ในการตีความของคนลาวก็มีปรากฏให้เห็นลงๆจากการตีความรหัส “ลาวเห็นแก่เงิน” ในฉากเจ็มิ่งอัถฉิดเงินให้นักกีฬา กลุ่มตัวอย่างคนลาวทั้งหมดไม่ได้ต่อต้านความหมายแต่ใช้วิธีการ “ต่อรอง” ว่าทั้งเงินและกำลังใจมีความสำคัญเท่าๆกันสำหรับลาว หรือการตีความ “ลาวไปบอลโลก” กลุ่มตัวอย่างคนลาวตระหนักดีว่าปัจจุบันคงไม่สามารถไปฟุตบอลโลกได้ แต่คนลาวก็ใฝ่ฝันว่าในอนาคตทีมชาติลาวคงจะก้าวไปสู่การแข่งขันฟุตบอลโลกได้สำเร็จ นั่นแสดงว่าอัตลักษณ์ความเป็นลาวจากสายตากคนลาวก็มีทั้งลักษณะของ “ความเป็นโลก” (global) และ “ความเป็นท้องถิ่น” (local) ที่เข้ามาปะทะประสานอยู่ด้วยกันใน “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” เพียงแต่คนลาวในนครหลวงเวียงจันทน์มีแนวโน้ม “ต่อต้าน” ความเป็นโลกที่จะเข้ามากระทบต่อเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนลาวรุนแรงกว่ากลุ่มคนลาวนอกนครหลวงเวียงจันทน์

สำหรับความหมายในมิติความสัมพันธ์กับไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างคนลาว โดยเฉพาะกลุ่มคนลาวในพื้นที่นครหลวงเวียงจันทน์ที่เป็นกลุ่มคนชั้นกลางของลาว และกลุ่มคนลาวที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ “ต่อรอง” ความเป็นบ้านพี่เมืองน้องกับ “ไทย” โดยกลุ่มคนลาวเหล่านี้อ้างว่าเดินทางเข้ามาฝั่งไทยในฐานะ “คนซื้อของ” และ “คนทำมาหากิน” มากกว่าในฐานะ “คนบ้านใกล้เรือนเคียง” ปัญหาส่วนหนึ่งมาจากหลายต่อหลายครั้งคนไทยในอดีตจนถึงปัจจุบันขาดความจริงใจต่อลาวในฐานะ “บ้านพี่เมืองน้อง” ทำให้คนลาวรู้สึกหวาดระแวงไทยจนไม่สามารถสนิทใจกับไทยได้เต็มที่ นอกจากนี้ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประเทศสังคมนิยมในปี พ.ศ. 2518 ความสัมพันธ์ของลาวที่มีต่อไทยห่างเหินกันมากขึ้น ผู้นำลาวหันไปมีความสัมพันธ์กับเวียดนามและจีนเนื่องจากเป็นกลุ่มประเทศที่มีระบอบการปกครองแบบเดียวกัน ส่วนไทยไปมีความสัมพันธ์กับฝ่ายตรงข้าม คือ สหรัฐอเมริกา ระบบการเมืองการปกครองแบบสองขั้วอำนาจ ทำให้ความรู้สึกเป็นบ้านพี่เมืองน้องของไทยกับลาวห่างเหินกันออกไป อย่างไรก็ดี กลุ่มตัวอย่างคนลาวส่วนใหญ่ยังคงมองว่าสายสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวก็มีได้ขาดหายไปอย่างสิ้นเชิง อย่างน้อยไทยกับลาวก็ใช้ภาษาที่สื่อสารกันได้เข้าใจ และมีสายเลือดเดียวกันมาก่อน คำสัมภาษณ์ของ “ป้าสาม” ที่เมืองหลวงพระบางว่า “คนไทยก็ดีนะ พวกกันรู้เรื่องเป็นบ้านใกล้เรือนเคียงกัน...ผู้เฒ่าเค้าจะรู้จักไทยมากกว่า (เวียดนาม และจีน) เวลาไปเที่ยวเค้าก็ไปไทย มันเข้าใจกันได้ง่ายกว่า” (ป้าสาม, สัมภาษณ์)

ข. กลุ่มตัวอย่างคนไทย

กลุ่มตัวอย่างคนไทย สามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มตัวอย่างคนไทยกรุงเทพฯและกลุ่มตัวอย่างคนไทยอีสาน ซึ่งมีรายละเอียดการตีความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกเตะลิง” ดังนี้

- กลุ่มตัวอย่างคนไทยกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ใช้จุดยืนในการถอดรหัสผ่านสายตาแบบคนชั้นกลางเช่นเดียวกับผู้สร้างภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกเตะลิง” กลุ่มตัวอย่างคนไทยกรุงเทพฯใช้ระบบคิดแบบ “ทุนนิยม” กับ “ชาตินิยม” ในการตีความ “ความเป็นลาว” จากภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกเตะลิง” ซึ่งเป็นจุดยืนที่คล้ายคลึงกับผู้สร้างภาพยนตร์หรือเป็นรหัสแบบ “preferred code” ตามทัศนะของสจวร์ต ฮอลล์ (Hall, 1980)

ระบบคิดแบบ “ชาตินิยม” ของกลุ่มตัวอย่างคนไทยกรุงเทพฯ ได้แก่ การยอมรับความหมายที่ทำให้ “ลาวคู่อ้อยต่ำกว่าไทย” ได้แก่ ลาวตลก ลาวไร้รสนิยม ลาวชอบใช้แรงงาน ลาวชื้อ(บื้อ) ลาวค้อยพัฒนา ลาวเป็นน้องไทย ลาวต้องฟังฟังไทย และลาวเป็นแรงงานของไทย เป็นต้น แต่หากความหมายนั้นเป็นการยกย่องให้คนลาวอยู่เหนือไทยหรือเสมอไทย กลุ่มคนไทยกรุงเทพฯกลับมีแนวโน้มจะต่อต้าน ได้แก่ ลาวชนะไทยได้ไปแข่งขันฟุตบอลโลก เป็นต้น ส่วนระบบคิดแบบ “ทุนนิยมโลก” ในการตีความ “ลาว” ได้แก่ การยอมรับว่าคนลาวต้องคลั่งไคล้ฟุตบอลโลกเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ คนลาวต้องปรารถนาเงินตราเป็นอันดับต้น ๆ เหมือนกับคนในประเทศโลกเสรี ลาวอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรเข้าสู่สังคมทุนนิยมเสรี และคนลาวกำลังสลัดความเป็นท้องถิ่นหันมายอมรับวัฒนธรรมโลกเหมือนสังคมไทยมากขึ้น

งานวิจัย ยังได้เปิดเผยอีกว่า เงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการตีความ “ความเป็นลาว” ที่แตกต่างกันของกลุ่มตัวอย่างคนไทย คือ ประสบการณ์ที่มีต่อ “ลาว” กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับ “ลาว” ผ่านสื่อโดยไม่มีประสบการณ์ตรงหรือมีเพียงผิวเผินเท่านั้น เช่น กลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯที่รับสื่อจากโทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต และหนังสือแนะนำการท่องเที่ยว เป็นต้น คนกลุ่มนี้มีแนวโน้มจะยอมรับรหัสความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ที่ถูกประกอบสร้างผ่านชนชั้นผู้ปกครองของไทยในอดีตและชนชั้นกลางของไทยในปัจจุบัน เช่น ลาวล่าหลัง เชย ตลก และเป็นชนชั้นแรงงาน เป็นต้น แต่หากเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีประสบการณ์ตรงที่ใกล้ชิดหรือได้รับการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศเพื่อนบ้านในระดับอุดมศึกษามหาพอสมควร ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างคนอีสาน กลุ่มตัวอย่างคนไทยที่อาศัยอยู่ในประเทศลาว กลุ่มตัวอย่างคนไทยที่เคยร่วมงานกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคเอกชนของลาว กลุ่มตัวอย่างนักศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและเอเชียอาคเนย์ศึกษา คนไทยกลุ่มนี้มี

แนวโน้มนำร่องและต่อต้านความหมายในโลกสัญญาของกลุ่มผู้ปกครองไทยและคนชั้นกลางของไทย โดยใช้ประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้วิถีชีวิตคนลาว และข้อมูลเชิงลึกมาเป็นข้ออ้างในการต่อสู้ทางความหมาย ตัวอย่างเช่น ลาวคือพัฒนาทางด้านวัตถุแต่เจริญทางด้านวัฒนธรรมและจิตใจ คนลาวก็เหมือนกับคนไทยมีความหลากหลายทั้งด้านอุปนิสัย การแต่งกาย และอาชีพ ไม่ใช่จะมีแต่คนแต่งตัวเซ็กซี่ ไร้การศึกษา หรือมีแต่อาชีพรับจ้าง เป็นต้น ดังนั้น เห็นได้ว่าอำนาจของโลกสัญญาในการสร้าง “ความจริง” ว่าด้วย “ความเป็นลาว” จากสื่อทางอ้อมจะลดน้อยลงหากผู้รับสารมี “ประสบการณ์ตรง” เกี่ยวกับลาวมากขึ้น

นอกจากประสบการณ์ตรงแล้ว ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการตีความ “ความเป็นลาว” ที่แตกต่างกันของกลุ่มตัวอย่างคนไทยกรุงเทพฯ และคนลาว คือ อุดมการณ์ทางสังคมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ คนไทยกรุงเทพฯ ใช้อุดมการณ์ “ทุนนิยมโลก” ในการตีความสื่อภาพยนตร์ว่าเป็นเพียงสินค้าเพื่อความบันเทิง แต่คนลาวใช้อุดมการณ์ “ชาตินิยม” และ “วัฒนธรรมนิยม” ในการตีความสื่อภาพยนตร์ว่าเป็นสื่อทางด้านวัฒนธรรม เห็นได้จากกลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯ เห็นความตลกของตัวละครลาวเป็นเรื่องสนุก แต่กลุ่มตัวอย่างคนลาวเห็นว่าเป็นการดูถูกคนทั้งชาติของลาว เพราะภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกเตะลิง” ได้สร้างตัวละครลาวสมมติขึ้นมาจากกลุ่มนักฟุตบอลทีมชาติลาวซึ่งนักกีฬาทีมชาติก็ถือเป็นตัวแทนของชาติ หรือหากเป็นรหัสความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ที่เกี่ยวกับความรักชาติ การต่อสู้เพื่อชาติ ความก้าวหน้าของประเทศชาติ คนลาวส่วนใหญ่จะยอมรับมากกว่าการต่อต้าน เช่น “ลาวรักชาติ” “ลาวสู้บั่น” และ “ลาวก้าวสู่ความเป็นสากล” แต่หากเป็นความหมายดูถูกดูหมิ่นศักดิ์หรือทำลายวัฒนธรรมลาวจะได้รับการ “ต่อต้าน” เช่น การให้นักฟุตบอลทีมชาติลาวย้อมผมสีทอง การสร้างบุคลิกคนลาวให้ดูตลก ไร้สติ ขี้ขลาด (บื้อ) และด้อยพัฒนา เป็นต้น

- กลุ่มตัวอย่างคนไทยอีสาน พบว่า คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ได้ใช้การถอดรหัสแบบ “negotiated code” ตามทัศนะของสจวร์ต ฮอลล์ (1980) หรือเป็นกลุ่มที่มีแนวโน้มนำร่องความหมาย “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์เรื่องหมากเตะโลกเตะลิง โดยใช้จุดยืน “ความเป็นไทย” ส่วนหนึ่ง กับ “ความเป็นท้องถิ่น” ส่วนหนึ่ง ในการตีความความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจากจุดยืนของคนชั้นกลางของไทย โดยหากเป็นความหมายลาวในบริบทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น อาหารการกิน อุปนิสัย การแต่งกาย และภาษา คนอีสานจะมีการตีความโน้มเอียงไปในทางเดียวกับคนลาว แต่หากเป็นความหมายลาวในบริบททางด้านเศรษฐกิจการเมือง คนอีสานจะตีความโน้มเอียงมาจากคนไทยกรุงเทพฯ เช่น ลาวคือพัฒนาและลาวพึ่งพิงไทย เป็นต้น

ข้อค้นพบที่น่าสนใจอย่างหนึ่งสำหรับกลุ่มตัวอย่างคนอีสาน ก็คือ การตีความหมายว่าด้วย “ลาวเป็นบ้านพี่เมืองน้อง” ปรากฏว่าขณะที่กลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯ ที่มีเฉพาะประสบการณ์ผ่านสื่อมีแนวโน้ม “ยอมรับ” ความหมายว่าด้วย “ความเป็นบ้านพี่เมืองน้อง” แต่สำหรับกลุ่มตัวอย่างคนอีสานซึ่งมีความใกล้ชิดทางด้านชาติพันธุ์กับคนลาวกลับ “ต่อรอง” โดยใช้ “สำนักเรื่องรัฐชาติ” เข้ามาเป็นตัวแปรในการตีความให้คนอีสานเป็นพวกเดียวกับคนไทยมากกว่าลาว ดังนั้น แม้คนอีสานมีความรู้สึกเป็นบ้านพี่เมืองน้องกับลาวค่อนข้างมาก แต่คนอีสานส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ยอมรับว่าตนเป็นคนลาวโดยสมบูรณ์ คนอีสานต้องการยืนยัน “ความเป็นไทย” เพื่อให้คนไทยยอมรับว่า “อีสาน” คือ “ไทย” ด้วยเหตุนี้ กลุ่มตัวอย่างคนอีสานจึงเป็นกลุ่มที่มีอัตลักษณ์แบบก้ำกึ่ง (in-between) ส่วนหนึ่งยอมรับอัตลักษณ์ความเป็นลาวเพื่อเรียกร้องศักดิ์ศรีทางชาติพันธุ์ของตนที่มีร่วมกันกับคนลาว เช่น การต่อต้านความหมายว่าอาหารลาวมีคุณค่าน้อยกว่าอาหารตะวันตก แต่ขณะเดียวกันก็ยอมรับอัตลักษณ์ความเป็นไทยเพื่อยกฐานะ “ความเป็นคนไทย” ของคนอีสานขึ้นมาให้เหนือกว่าคนลาว เช่น หากสร้างภาพยนตร์ที่มีตัวละครลาวเข้ามาเกี่ยวข้องก็จะสร้างตัวละครลาวรับบทตลกเหมือนคนไทยกรุงเทพฯ

กล่าวโดยสรุป จากการวิเคราะห์การตีความของผู้รับสารว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกเตะลิง” นั้น ทำให้เห็นว่าการลงรหัส “ความเป็นลาว” ของกลุ่มคนชั้นกลางรุ่นใหม่ของไทยได้รับการยอมรับจากคนกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่ การตีความแบบยอมรับความหมายตามตัวบท (preferred code) ของคนไทยกรุงเทพฯ นั้นมีนัยยะแสดงว่าผู้สร้างภาพยนตร์และคนชั้นกลางไทยต่างได้ใช้ภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะฯ” เป็นพื้นที่ทางการเมืองและวัฒนธรรมอย่างหนึ่งในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ และสถาปนาอำนาจเชิงสัญลักษณ์ให้กับคนไทยและคนลาวขึ้นมาในท่ามกลางกระแสความเป็นโลก แต่สำหรับการตีความตัวบทของคนลาว ปรากฏว่า ส่วนใหญ่คนลาวกลับไม่ค่อยยอมรับมากนัก ซึ่งความขัดแย้งในการตีความที่เกิดขึ้นทำให้เห็นความขัดแย้งทางความหมายระหว่างฝ่ายไทยกับฝ่ายลาวที่มีต่อการประกอบสร้าง “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น องค์กรที่ดี จากการตีความของกลุ่มตัวอย่างคนไทยและคนลาว เห็นได้ว่า “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ไม่ได้เป็นสำนักที่เป็นหนึ่งเดียวกัน เพราะจากการตีความของคนไทยกรุงเทพฯ คนไทยอีสาน และคนลาว แต่ละกลุ่มมีการตีความที่แตกต่างกันไป หรือแม้แต่การตีความภายในกลุ่มตัวอย่างคนลาว ก็พบว่า คนลาวในกลุ่มต่างๆ และพื้นที่ต่างๆ ก็มีการสร้างความหมาย “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ที่แตกต่างกันไปอีกด้วย ดังนั้น “อัตลักษณ์” ดังกล่าวจึงเป็นกระบวนการที่ลื่นไหล หลากหลาย และยังไม่เสร็จ หรืออีกนัยหนึ่ง “ความเป็นลาว” ยังเป็น “กระบวนการที่กำลังกลายมาเป็น” (process of becoming)

9.3 ระดับการวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการ

หัวข้อที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้กล่าวถึงอำนาจในการประกอบสร้างความหมายต่อคำว่า “ลาว” จากจุดยืนของคนชั้นกลางไทยในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” และการตีความของผู้รับสารคนไทยและคนลาวที่มีความหลากหลายทั้งยอมรับ ต่อรอง และต่อต้าน “ความเป็นลาว” ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นในภาพยนตร์ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยฉบับนี้ พบว่า จากการใช้จุดยืนในการถอดรหัสแบบต่อต้าน (oppositional decoding) ของกลุ่มตัวอย่างคนลาวจำนวนมากนั้นพอจะอนุมานได้ว่าประชาชนลาวส่วนใหญ่ไม่พอใจที่ภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” นำเสนอภาพลักษณ์ลาวในเชิงดูถูกดูหมิ่น แต่ความไม่พอใจถูกเก็บเอาไว้ในระดับของการรับรู้ (perception) โดยไม่ได้มีการตอบโต้ด้วยการกระทำ (action) ที่รุนแรง เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ถูกควบคุมเอาไว้ด้วยปัจจัยทางด้านการเมืองและการควบคุมทางวัฒนธรรมของสังคม ที่ไม่อนุญาตให้คนลาวแสดงออกด้วยการเดินขบวนประท้วง รวมไปถึงการมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับคนอีสาน การพึ่งพาไทยทางด้านการค้า การศึกษา การสาธารณสุข และความนิยมบริโภคสื่อจากไทย แต่อย่างไรก็ตาม ความไม่พอใจฝ่ายไทยในการประกอบสร้าง “ความเป็นลาว” ผ่านสื่อบันเทิงด้วยจุดยืนแบบคนชั้นกลางของไทยก็ยังคงคุกรุ่นและพร้อมปะทุขึ้นมาได้หากฝ่ายไทยยังคงมองลาวด้วยสายตาที่ดูถูกดูหมิ่น ดังคำให้สัมภาษณ์ของหนึ่งในกลุ่มตัวอย่างคนลาวว่า “ครั้งเดียวไม่เป็นไร แต่หลายครั้งก็อาจตมระเบิดบ้างเพราะคนลาวตายย้อนเกียรติ” (ป้าสี, สัมภาษณ์) ดังนั้น ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างคนลาวจึง “เห็นด้วย” กับการห้ามฉายภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง และ “ไม่เห็นด้วย” กับการกลับมาของ “หมากเตะรีเทิร์นส”

งานวิจัยยังพบด้วยว่า กลุ่มคนลาวที่มีบทบาทสำคัญอย่างแท้จริงในกระบวนการต่อสู้ทางความหมายอย่างเป็นทางการผลักดันให้ทีมผู้สร้างภาพยนตร์ไทยลบสัญลักษณ์ “ความเป็นลาว” ออกจากภาพยนตร์ ก็คือ ชนชั้นปกครองของลาว โดยเฉพาะเหียม พมมะจัน ซึ่งดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตลาวประจำประเทศไทย ที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลลาวในการดำเนินการกับฝ่ายไทย โดยข้ออ้างของฝ่ายชนชั้นปกครองลาวต่อกรณีการ “ลบสัญลักษณ์ลาว” จากภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” มีหลายประการ ดังนี้

- (1) การอ้างว่าภาพยนตร์สร้างไม่ตรงกับความเป็นจริงของคนลาว
- (2) การอ้างถึงอุดมการณ์เรื่อง “ชาติ” ของลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำคนลาวและสัญลักษณ์ประจำชาติของลาวไปทำเป็นเรื่องตลกขำขัน ซึ่งถือเป็นการทำลายศักดิ์ศรีของคนลาวผู้รักชาติยิ่งชีพ ดังนั้น “ความเป็นลาว” ที่ชนชั้นปกครองลาวให้ความสำคัญอย่างสูงก็คือความเป็นลาวแบบ “ชาตินิยม” ซึ่งต่างจากผู้สร้างภาพยนตร์ไทย

ที่ได้ใช้จุดยืนแบบคนชั้นกลางรุ่นใหม่เข้าไปประกอบสร้างความเป็นลาวขึ้นมาใน ตัวบทที่เน้นความบันเทิงแปลกใหม่เพื่อใช้เป็นจุดขายเป็นหลัก

- (3) การอ้าง “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ทางด้านวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การพูดจา การยึดมั่นในคำสอนทางพุทธศาสนา และมารยาททางสังคม ในขณะที่ ภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” สร้างขึ้นจากจุดยืนของคนที่จะเยอทะยาน ตามแนวคิดของระบบทุนนิยม ซึ่งขัดแย้งกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวลาว เพราะ ขณะที่ทีมผู้สร้างภาพยนตร์ไทยอ้างเรื่อง ลาวยากจน ลาวขาดความรู้ทางวิชาการ และเทคโนโลยี และลาวไม่มีประสิทธิภาพทางการบริหารจัดการ แต่ฝ่ายลาว “รื้อ สร้าง” ความหมายแบบทุนนิยมของทีมผู้สร้างภาพยนตร์ไทยด้วยการยืนยันว่า ถึงแม้ลาวจะไม่ก้าวหน้าทาง “ด้านวัตถุ” แต่ลาวก็เจริญทาง “ด้านจิตใจ” และ ดำรงชีวิตอยู่บนความพอเพียงอย่างมีความสุขตามอัตภาพโดยไม่จำเป็นต้องวิ่งตาม กระแสทุนนิยมโลกแบบไทย
- (4) การอ้างถึงความสัมพันธ์ไทย-ลาวที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ว่าไทยได้สร้างความ ไม่น่าไว้วางใจอย่างไรให้กับลาวในอดีตบ้าง
- (5) การอ้างถึงการพัฒนาประเทศของลาวที่ไม่ได้ค่อยพัฒนาแต่ลาวกำลังพัฒนา
- (6) การอ้างความใกล้ชิดทางด้านภาษา วัฒนธรรม ที่สามารถส่งผลกระทบต่อ ความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ง่าย เพราะคนลาวต่างเข้าใจภาษาไทยได้เป็นอย่างดี
- (7) การอ้างเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วม เนื่องจากภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลก ตะลึง” ถูกสร้างขึ้นมาโดยไม่ได้ขอความเห็นจากฝ่ายรัฐบาลลาวอย่างใกล้ชิดตั้งแต่ ช่วงต้น แต่กลับให้มีการตรวจสอบในขั้นตอนสุดท้ายก่อนออกฉายภาพยนตร์ ซึ่ง หากมีการจัดตั้งคณะทำงานร่วมกันปัญหาคงไม่เกิดขึ้น

การต่อสู้ทางความหมายที่เกิดขึ้นของกลุ่มชนชั้นนำของลาว ส่งผลให้รูปสัญลักษณ์ของ “ลาว” โดยเฉพาะสัญลักษณ์ชาติลาวในตัวบทภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะ โลกตะลึง” ต้องถูกรื้อถอน ออกไปทั้งหมด ได้แก่ เพลงชาติลาว ธงชาติลาว ตัวหนังสือลาว และคำพูดว่า “ลาว” แต่การต่อสู้ทาง ความหมายเกี่ยวกับ “ความเป็นลาว” ที่เป็นปัญหาหลักนั้นก็ยังคงมิได้หมดไป เพราะเหตุผลการยอมรับ สัญลักษณ์ “ลาว” ของทีมผู้สร้างภาพยนตร์ไทยนั้น เน้นการเปลี่ยนเพียง “รูปสัญลักษณ์” (signifier) เพื่อ ลดความขัดแย้งระหว่างประเทศลง แต่ความหมายสัญลักษณ์ (signified) และรหัสอุดมการณ์ (ideology) ที่ถูกฝังไว้อยู่ในความคิดของกลุ่มคนชั้นกลางของไทยเกี่ยวกับการมองประเทศเพื่อน บ้านนั้นมิได้มีการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากผู้ผลิตสื่อมวลชนไทยยังคงยืนยันว่า

ภาพยนตร์เป็น “สื่อเพื่อความบันเทิง” ที่เป็นเพียง “สินค้าทางธุรกิจ” ที่มุ่งตอบสนองความพึงพอใจในการบริโภคของลูกค้ากลุ่มเป้าหมายหลัก ดังที่อดิสรณ์ ตรีสิริเกษม ผู้กำกับและคนเขียนบทภาพยนตร์เรื่องหมากเตะโลกตะลึงให้สัมภาษณ์ว่า “เน้นความบันเทิงเป็นหลักครับ ก็อยากให้ทุกคนเข้ามาดูเพื่อความสนุกสนานครับ” (สื่ूपภาพยนตร์เรื่องหมากเตะโลกตะลึง, วิดิทัศน์) ซึ่งตรงข้ามกับชนชั้นนำของลาวที่มองว่าภาพยนตร์เป็น “สื่อ” ทางด้านวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยความละเอียดอ่อนในการทำความเข้าใจ เพราะแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันทั้งด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประวัติศาสตร์ ความคิด และค่านิยม ดังที่เทียม พมมะจัน กล่าวไว้ว่า “ลาว-ไทยเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ใกล้เคียงกัน มันอยู่ใกล้เคียงกันและภาษามันเข้าใจกันหมด เพราะฉะนั้นถ้าพวกเขาที่มีความระมัดระวัง เรื่องเล็กๆน้อยๆก็กลายเป็นเรื่องใหญ่ได้” (ถึงลูกถึงคน, โทรทัศน์)

ในแง่นี้ แม้ปัญหาเรื่องนี้ได้ยุติลงแล้ว โดยภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” ได้รับการปรับแก้ตามที่ได้ทำความเข้าใจระหว่างกระทรวงการต่างประเทศของไทย ผู้ผลิตภาพยนตร์และสถานเอกอัครราชทูตลาวประจำประเทศไทย และออกฉายในวันที่ 19 ตุลาคม พุทธศักราช 2549 ในชื่อใหม่ว่า “หมากเตะรีเทิร์นส” แต่การยุติครั้งนี้อาจไม่ได้หมายถึง “การสิ้นสุด” ของปัญหา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ขณะที่ชนชั้นปกครองลาวได้ต่อสู้ทางความหมายเพื่อรื้อสร้าง “ความเป็นลาว” ที่ฝ่ายไทยสร้างขึ้น โดยได้อ้างถึงความสัมพันธ์แบบ “ใจเชื่อมใจ” กล่าวคือ ชนชั้นปกครองลาวต้องการให้ไทยแสดงความจริงใจต่อลาวด้วยความเข้าใจ “ลาว” อย่างแท้จริง แต่ทีมผู้สร้างภาพยนตร์ไทยยังคงมีจุดยืนแบบ “ทุนนิยม” โดยมองข้ามหรือไม่ยอม “เข้าใจ” เพื่อนบ้านในมิติอื่นๆ โดยเฉพาะตัวแปรเรื่อง “ชาตินิยม” และ “ความแตกต่างทางวัฒนธรรม” ที่ชนชั้นปกครองลาวพยายามเรียกร้องจากไทย อันจะเห็นได้จากทีมผู้สร้างภาพยนตร์ไทยยังคงอ้างความชอบธรรมใน “จุดขาย” ว่า “กลับมาคราวนี้ ฮากว่าเดิม” นั่นคือ ภาพยนตร์ยังคงถูกมองด้วยสายตาของผู้สร้างภาพยนตร์ไทยว่า เป็นเพียงแค่สื่อบันเทิงที่คนดูได้ความสนุก คนสร้างได้เงินเท่านั้นก็พอ แต่ความหมาย “ลาว” แบบเดิมๆก็ยังคงวนเวียนอยู่ในการรับรู้ของสังคมไทยที่นิยามว่าลาวเป็นชาติที่ตลก ค่อยพัฒนา น่าขำ ฯลฯ นอกจากนี้ ในกลุ่มผู้ชมคนชั้นกลางไทยส่วนใหญ่ก็ยอมรับว่าชอบดูเรื่องตลก ๆ เกี่ยวกับลาวอยู่เช่นเดิม โดยไม่ได้มองเรื่อง “ศักดิ์ศรี” ของคนลาว แต่มองที่ “ความสนุก” เป็นหลัก อีกทั้งยังเชื่อว่าสื่อบันเทิงอย่างภาพยนตร์คงไม่สามารถนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างไทยกับลาวได้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจสรุปได้ว่ากระบวนการแก้ไขที่เกิดขึ้นในกรณีภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” จึงเป็นเพียงการ “ลบล้างสัญญาณ” เท่านั้น แต่ “ความหมายสัญญาณ” ว่าด้วยความเป็นลาวซึ่งเป็นปัญหารากลึกทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะทัศนคติการมอง “ลาว” ของกลุ่มคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ที่ทำหน้าที่ผลิตสื่อยังคงไม่ได้รับการแก้ไขเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

9.4 ข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์การลงรหัสความหมาย (encoding) และการถอดรหัสความหมาย (decoding) ว่าด้วย “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” (Lao identity) ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” จากทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายลาว พบว่า จุดยืนในการประกอบสร้างความเป็นจริงว่าด้วย “ความเป็นลาว” นั้นมาจากกลุ่มคนชั้นกลางไทยซึ่งใช้อุดมการณ์ “ชาตินิยม” และ “ทุนนิยมโลก” ในการประกอบสร้าง “ความเป็นลาว” ขึ้นมา อุดมการณ์ของคนชั้นกลางไทยที่มีต่อ “ลาว” ได้ถ่ายทอดผ่านภาษาในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” ด้วยกลยุทธ์ที่ทำให้ความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์ถูกสถาปนาขึ้นมาเป็น “ความจริง” อย่างไรก็ดี ภายหลังจากที่ความหมายได้แพร่กระจายออกสู่ผู้รับสาร ผู้รับสารมีอำนาจในการเข้าไปจัดการกับความหมายของภาษาได้ส่วนหนึ่งด้วยกระบวนการที่เรียกว่า “การตีความ” ซึ่งการตีความ “ความเป็นลาว” ของกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า การตีความรหัส “ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” ของผู้รับสารคนไทยและคนลาว มีความหลากหลายทั้งการยอมรับ ต่อรอง และต่อต้านความหมายของผู้ส่งสารที่เป็นกลุ่มคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ ทว่าแนวโน้มในการถูก “ต่อต้าน” จากกลุ่มคนลาวมีค่อนข้างมาก โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครองลาวที่เข้ามามีอำนาจในการรื้อสร้างความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ออกไปจากภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” หากมองเผินๆ ความขัดแย้งในโลกความจริงอาจยุติลงแล้วหลังจากที่ทีมผู้สร้างภาพยนตร์ไทยยอมแก้ไขโดยลบ “รูปสัญลักษณ์” ต่างๆ เกี่ยวกับลาวออกไปจนหมด แต่จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างคนลาวและคนไทย ผู้วิจัยพบว่า ความขัดแย้งทางความหมายในโลกสัญลักษณ์ว่าด้วย “ความเป็นลาว” ยังคงคุกรุ่นและเพียงรอเวลาปะทุขึ้นมาใหม่เท่านั้น ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันปัญหาความขัดแย้งอันเกิดแต่โลกสัญลักษณ์ในอนาคต ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกันจากหลายฝ่าย ดังนี้

9.4.1 ภาครัฐ

โดยทั่วไปแล้วความสัมพันธ์ไทย-ลาวในระดับภาครัฐของทั้งสองฝ่ายในปัจจุบันดำเนินไปด้วยดี ดังจะเห็นได้ว่าแม้รัฐบาลลาวมีอำนาจในการตัดสินใจและสั่งการในเรื่องต่างๆ แต่เมื่อเกิดความขัดแย้งในกรณี “หมากเตะโลกตะลึง” ขึ้นมา เจ้าหน้าที่ภาครัฐของไทยกับลาวสามารถประสานงานเพื่อให้เกิดการเจรจาประนีประนอมและไกล่เกลี่ยจนความขัดแย้งสงบลงอย่างรวดเร็ว

งานวิจัยชิ้นนี้ พบว่ากลไกสำคัญในการควบคุมความรุนแรงไม่ให้ภาคประชาชนของลาวออกมาเคลื่อนไหวต่อต้านอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจัง ก็คืออำนาจของรัฐบาลลาวที่ออกกฎหมายอย่างเด็ดขาด ไม่ให้ประชาชนลาวออกมาเดินขบวนประท้วงไม่ว่ากรณีใด ๆ อันอาจก่อให้เกิดความวุ่นวายทางการเมือง ซึ่งตราบไคที่ฝ่ายไทยสามารถเชื่อมความสัมพันธ์อันดีกับรัฐบาลลาวได้อย่างต่อเนื่องในด้านต่าง ๆ เช่น การเสด็จเยือนลาวของพระบรมวงศานุวงศ์ของไทย การสร้างสะพานมิตรภาพไทย-ลาว การให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี คอมพิวเตอร์ และการส่งเสริมการค้าขายร่วมกันในภูมิภาค เป็นต้น โอกาสที่ประชาชนลาวจะออกมาประท้วงคนไทยด้วยวิธีที่รุนแรงก็มีค่อนข้างน้อย เพราะประชาชนลาวส่วนใหญ่เคารพและเชื่อฟังคำสั่งของรัฐบาลเป็นอย่างดี อีกทั้งมีทัศนคติว่าการดำเนินนโยบายต่างประเทศของลาวเป็นภารกิจของชนชั้นปกครองไม่ใช่ประชาชนทั่วไป ดังนั้น ความเคลื่อนไหวใดๆทางการเมืองจึงมักเกิดจากภาครัฐเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มผู้ปกครองของลาวจึงน่าจะรับประกันได้ในระดับหนึ่งว่าความรุนแรงในภาคประชาชนของลาวจะสามารถควบคุมไม่ให้ลุกลามใหญ่โตออกไปได้ อย่างไรก็ตาม ภาครัฐของไทยก็ควรให้ความสนใจกับการดำเนินนโยบายอื่น ๆ เพิ่มเติม ดังนี้

1) ภาครัฐของไทยควรผลักดันให้คนไทยได้มีประสบการณ์ตรงกับคนลาวให้มากขึ้น เช่น การจัดกิจกรรมงานประเพณีทางศาสนา การส่งเจ้าหน้าที่ของไทยทำงานในโครงการต่างๆ ร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ลาว และการส่งเสริมให้คนไทยเข้าไปทำการค้าการลงทุนในลาว เป็นต้น ทั้งนี้ แม้ว่าปัจจุบันภาครัฐของไทยได้ส่งเสริมให้คนไทยมีประสบการณ์ตรงทางด้านเศรษฐกิจกับคนลาวมากขึ้น แต่นอกจากด้านเศรษฐกิจแล้วสิ่งที่ภาครัฐของไทยจำเป็นต้องเร่งดำเนินการ คือ การขยายประสบการณ์ทางด้านวัฒนธรรมออกไปด้วย เนื่องจากงานวิจัยพบว่าคนไทยที่มีประสบการณ์ตรงกับลาวในมิติทางด้านวัฒนธรรมมีแนวโน้มจะเกิดทัศนคติที่ดีกับคนลาว หรือเปลี่ยนทัศนคติจากที่เคยมองว่า “ลาวต่ำต้อย” มาสู่การยอมรับศักดิ์ศรีของลาวมากขึ้นกว่ากลุ่มที่มีประสบการณ์ตรงทางด้านเศรษฐกิจกับคนลาว ตัวอย่างเช่น กลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯ ที่เล่นดนตรีไทยจะมองเห็นถึงความใกล้เคียงทางวัฒนธรรมที่คนไทยกับคนลาวมีร่วมกัน โดยไม่ได้ดูถูกดนตรีของลาว หรือกลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯ ที่ย้ายไปทำธุรกิจในหลวงพระบางเมื่อได้ใช้ชีวิตใกล้ชิดสนิทสนมกับคนลาว ก็ได้เรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมของคนลาวและเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อลาวในทางที่ดีขึ้น รวมทั้งกลุ่มตัวอย่างนักศึกษาไทยที่ได้เรียนหนังสือร่วมกับนักศึกษาลาวที่มาอยู่เมืองไทยต่างฝ่ายต่างก็มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน ในขณะที่กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐของไทยที่ดูแลงานสร้างถนนเพื่อเชื่อมเส้นทางเศรษฐกิจระหว่างไทย-ลาว กับกลุ่มนายจ้างคนไทยที่รับแรงงานลาวเข้ามาทำงาน ส่วนใหญ่ยังคงมีแนวโน้มมองว่าลาวต่ำต้อยกว่าไทย

นอกจากนี้ พื้นฐานสำคัญก่อนการส่งเสริมให้คนไทยได้มีประสบการณ์ตรงกับคนลาว ภาครัฐควรเร่งสร้างข้อมูลความรู้เกี่ยวกับลาวในมิติต่างๆอย่างหลากหลายให้กับคนไทยเสียก่อน เพราะแม้ส่วนใหญ่คนไทยมีทัศนคติที่ดีต่อคนลาวเมื่อได้มีประสบการณ์ตรงกับคนลาว แต่งานวิจัยพบว่า คนลาวกลับมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อคนไทยมากขึ้นเมื่อได้มีประสบการณ์ตรงกับคนไทย โดยเฉพาะคนกรุงเทพฯ เนื่องจากคนกรุงเทพฯส่วนใหญ่ไม่สนใจรับรู้ข้อมูลใหม่ๆ เกี่ยวกับลาว แต่มักจดจำเรื่องราวความหมายในแง่ลบของลาวจากการถูกปลูกฝังอุดมการณ์แบบชาตินิยมที่ดูถูกประเทศเพื่อนบ้านผ่านระบบการศึกษาและการประกอบสร้างความหมายในเชิงดูถูกว่า “แรงงานอีสาน” คือ “ลาว” ผ่านสื่อมวลชนของไทย จึงทำให้คนไทยเหล่านี้เมื่อมีโอกาสได้พบปะกับคนลาว จึงมักแสดงท่าทีดูถูกเหยียดหยามเสมือนคนลาวทุกคนเป็นชนชั้นผู้ใช้แรงงานที่ไร้การศึกษาและยากจน เช่น การแสดงท่าทีประหลาดใจหากคนลาวมีสิ่งที่แสดงออกถึงความทันสมัย ได้แก่ โทรศัพท์มือถือ การอ่านตำราภาษาอังกฤษ การดื่มวิสกี้ และการแต่งกายที่หรูหรา เป็นต้น ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างคนไทย พบว่า ส่วนใหญ่คนไทยไม่ได้มีเจตนาดูถูกคนลาวแต่เนื่องจากคนไทยมักมองว่าลาวคือแรงงานอีสาน อีกทั้งขาดข้อมูลความรู้เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในสังคมลาวจึงได้สอบถามไปด้วยความอยากรู้อยากเห็น ดังนั้น ภาครัฐจึงควรส่งเสริมให้คนไทยได้เรียนรู้ข้อมูลใหม่ๆ ในด้านต่าง ๆ ของประเทศลาวและประเทศเพื่อนบ้านให้มากขึ้น เพื่อทำให้คนไทยมีความรู้ความเข้าใจที่กว้างขวางและหลากหลายมิติต่อประเทศเพื่อนบ้านต่อไป

2) ภาครัฐของไทยควรปรับปรุงการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจต่อประเทศเพื่อนบ้านในมิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ในเชิงสร้างสรรค์ให้มากขึ้น เพราะสถาบันการศึกษาเป็นพื้นที่หนึ่งของการหล่อหลอมวิถีคิดต่างๆให้กับประชาชนเกือบทั้งประเทศ แต่ที่ผ่านมาตำราเรียนด้านสังคมศึกษาของไทยในระดับการศึกษาภาคบังคับมักเน้นความเป็นชาตินิยมของไทยมากกว่าการสร้างความรู้ความเข้าใจอันดีร่วมกันกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะเนื้อหาเกี่ยวกับประเทศลาวมีค่อนข้างน้อย และไม่ค่อยถูกให้ความสำคัญเท่าที่ควร ทำให้คนไทยส่วนใหญ่รู้จักลาวอย่างผิวเผิน แม้ประเทศลาวจะอยู่ติดกับประเทศไทย มีภาษาและวัฒนธรรมใกล้เคียงกับคนไทยอย่างมาก แต่คนไทยส่วนใหญ่รู้ข้อมูลทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของลาวได้อย่างผิวเผินมาก อย่างไรก็ตาม การศึกษาด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในระดับอุดมศึกษาบางสาขาในปัจจุบันก็ได้ผลักดันการเรียนรู้อันดีต่อประเทศเพื่อนบ้านอย่างลึกซึ้งมากขึ้น ได้แก่ คณะรัฐศาสตร์ โครงการบูรณาการศึกษาศึกษา และโครงการเอเชียศึกษา เป็นต้น นักศึกษาเหล่านี้มีความรู้ความเข้าใจและความอ่อนไหวต่อความรู้สึกของประเทศเพื่อนบ้านในแบบ “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” ได้มากกว่ากลุ่มที่เรียนวิชาสังคมศึกษาจากเฉพาะตำราเรียนในระดับ

การศึกษาภาคบังคับ ที่มีกรมองสังคมไทยเป็นศูนย์กลางมากกว่าการทำความเข้าใจความเป็นไปทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ เช่น หากได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ลาวในมุมมองของลาวจะทำให้คนไทยเข้าใจ “สัญญาชญาณแห่งความอยู่รอด” (อ้างจาก มติชน, 4 กันยายน 2549) เนื่องจากประวัติศาสตร์ลาวที่ผ่านมา ลาวถูกคุกคามและต้องต่อสู้อย่างหนักกว่าจะนำพาประเทศให้เป็นเอกราชได้ในทุกวันนี้ คนลาวจึงมีสัญญาชญาณ “ความรักชาติ” อย่างเข้มข้น ซึ่งหากได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ลาวมากขึ้นก็จะช่วยให้อ่อนไหวต่อความรู้สึก “รักชาติ” ของคนลาวได้ดียิ่งขึ้น

3) ภาครัฐของไทยควรส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์กับลาวหลาย ๆ ด้านทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เช่น การสร้างร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การท่องเที่ยว สื่อสารมวลชน ประเพณี วัฒนธรรม การค้าการลงทุน และอื่น ๆ เพื่อให้ฝ่ายไทยกับฝ่ายลาวได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และผลประโยชน์ซึ่งกันและกันมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ความสัมพันธ์เหล่านั้นยึดโยงเข้าหากัน เมื่อเกิดปัญหาขึ้นที่จุดใดจุดหนึ่งก็ยังมีสายสัมพันธ์ในส่วนอื่น ๆ ที่จะช่วยยึดโยงความสัมพันธ์ในภาพรวมให้ดำเนินต่อไปได้ เช่น กลุ่มตัวอย่างนักศึกษาแพทย์ลาวคนหนึ่งที่ได้รับทุนเล่าเรียนจากหน่วยงานราชการของไทย แม้จะมีความไม่พอใจอย่างมากต่อภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” รวมไปถึงท่าทีของคนไทยที่ชอบดูถูกคนลาว แต่เมื่อผู้วิจัยถามว่า “อยากตอบได้คนไทยอย่างไรที่มักชอบดูถูกคนลาว” นักศึกษาแพทย์ลาวคนนั้นตอบว่า “บอกตรง ๆ ว่า ถ้าคนไทยเกิดไม่ดีไปหมดทุกคน พวกเราก็คงไม่ได้มาเรียน เพราะที่เรามาเรียน ทุนที่ได้มาไม่ใช่ทุนระหว่างประเทศ แต่เป็นทุนของศิริราชให้เรามาเรียน” (แปง, สัมภาษณ์) นั่นแสดงให้เห็นว่าเมื่อ “แปง” นักศึกษาลาวได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบความช่วยเหลือทางการศึกษาจากไทย ความรู้สึกโกรธคนไทยได้มีการแยกแยะคนไทยเป็นส่วน ๆ ไม่ใช่เป็นการสร้างภาพสรุปเหมารวม (stereotyping) ถึงคนไทยทั้งหมด ดังนั้น การสร้างความร่วมมืออย่างสลับซับซ้อนหลายมิติในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันต่อไป

4) ภาครัฐของไทยควรจัดทำข้อมูลคำแนะนำสำหรับการท่องเที่ยวลาวและประเทศเพื่อนบ้านให้กับนักเดินทางของไทย ว่าสิ่งใด “ควรทำ” และ “ไม่ควรทำ” เพื่อให้นักท่องเที่ยวไทยเดินทางไปในฐานะส่วนหนึ่งของตัวแทนทูตทางวัฒนธรรมที่มีความรู้ความเข้าใจต่อเงื่อนไขความแตกต่างทางด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในแต่ละสังคม มากกว่าความพยายามเปรียบเทียบเพื่อสร้างความแตกต่างว่า “ไทยดีกว่า” หรือ “ไทยเหนือกว่า” ประเทศเพื่อนบ้านอย่างไรบ้าง ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มคนไทยที่ไปท่องเที่ยวลาว พบว่า คนไทยมักเปรียบเทียบว่าลาวด้าหลังกว่าไทยหลายสิบปี ทักษะดังกล่าวทำให้เมื่อนักท่องเที่ยวไทยเดินทางไปลาวจึงมักพูด

เปรียบเทียบสิ่งต่างๆที่เห็นออกมาว่า “ลาวด้อยกว่าไทย” “ลาวล้าหลังกว่าไทย” หรือแม้แต่การแสดง ความประหลาดใจหากพบว่าลาวมี “สิ่งทันสมัย” คำพูดและอาการเหล่านี้แม้ผู้พูดไม่มีเจตนาหรือ บางครั้งอาจมองว่าเป็นการพูดในทำนองชื่นชมความสงบสุขของบ้านเมืองลาว แต่ท้ายที่สุดสำนึก ของนักท่องเที่ยวไทยส่วนใหญ่ก็ยังคงมองว่า “ไทยอยู่เหนือลาว” และพฤติกรรมดังกล่าวนี้เองที่ ทำให้คนลาวมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อคนไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ ได้ ภาครัฐของไทยจึงควรจัดทำข้อเสนอแนะ และรณรงค์ให้นักท่องเที่ยวไทยระมัดระวังพฤติกรรมต่างๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อรู้สึกของประเทศ เจ้าบ้าน นอกจากนี้ยังควรส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวไทยแสดงพฤติกรรมหรือสื่อความหมายใน รูปแบบที่คนลาวยอมรับเพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกันในระดับกลุ่มและบุคคล

5) ภาครัฐและสถาบันการศึกษาด้านสื่อสารมวลชน ควรเสริมการเรียนการสอนด้าน สังคมและวัฒนธรรมระหว่างประเทศ เพื่อให้นักสื่อสารมวลชนไทยมีความเข้าใจและความ ละเอียดอ่อนต่อการสร้างสรรค์งานใด ๆ ผ่านสื่อมวลชน เนื่องด้วยสภาพโลกไร้พรมแดนในปัจจุบัน ได้ทำให้แต่ละสังคมมีการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้ามวัฒนธรรมกันไปมา แนวโน้มในการนำเสนอ ผลงานที่หยิบยกเรื่องราวของสังคมอื่น ๆ มาเป็นวัตถุดิบทางความคิดจึงมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่ง หากผู้ผลิตสื่อขาดความรู้ความเข้าใจหรือขาดความอ่อนไหวในวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของแต่ละสังคม ย่อมทำให้มีโอกาสล่วงละเมิดความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และความศรัทธาที่มีอยู่ในสังคมนั้น ๆ ได้ ดังนั้น สถาบันการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนนอกจากการสอนด้านเทคนิคการผลิตรายการจาก จุดยืนของผู้ผลิต/ผู้สร้างแล้ว ควรหันมาให้ความสำคัญกับการผลิตรายการโดยเน้นการสร้างจาก มุมมองของผู้รับสารที่มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การให้นักศึกษาด้านสื่อสารมวลชนได้เรียนรู้ ข้อมูลในมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรมเพื่อให้มองเห็นถึงความแตกต่างหลากหลายในสังคม ต่างๆ อย่างรอบด้าน ก่อนก้าวสู่อาชีพนักสื่อสารมวลชนที่ต้องทำหน้าที่ผลิตสื่อสู่สังคมในวงกว้าง ต่อไปในอนาคต

6) ภาครัฐของไทยและลาว ควรส่งเสริมให้สื่อมวลชนตระหนักถึงศักยภาพ และ บทบาทในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างไทย-ลาว และกระตุ้นให้สื่อมวลชนไทยและลาว เสนอข่าวสาร สาระ และบันเทิงอย่างรับผิดชอบ รวมไปถึงการสร้างการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของ ลาวผ่านการแพร่ภาพออกอากาศช่องใหม่ที่ส่งคลื่นสัญญาณมาจากสถานีโทรภาพของสปป.ลาว เช่น “ลาวสตาร์” เพื่อให้คนไทยได้มีโอกาสรับรู้ข่าวสารในสังคมลาวผ่านสื่อโทรทัศน์ และยังเป็น การส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาลาวซึ่งมีความใกล้เคียงมากที่สุดกับภาษาไทยอีกทางหนึ่งด้วย เพราะ ที่ผ่านมามีคนไทยคนลาวรู้ข้อมูลต่าง ๆ ของไทยเป็นอย่างดีจากสื่อโทรทัศน์ไทยที่ข้ามพรมแดนไป

ยังลาว เช่น คนลาวได้เห็นภาพโฆษณาตัวอย่างภาพยนตร์ “หมากเตะ โลกตะลึง” ทางโทรทัศน์และเกิดความไม่พอใจ คนลาวส่วนใหญ่คิดว่าคนไทยน่าจะรู้จักลาวเช่นเดียวกับที่ลาวรู้จักไทย แต่กลับตรงกันข้ามกับทัศนคติของคนลาว คนไทยนั้นกลับแทบไม่รู้จักลาวสักเท่าไร โดยส่วนหนึ่งคนไทยอ้างว่าไม่รู้ว่าจะรับข้อมูลเกี่ยวกับลาวได้จากที่ไหน ส่วนลาวเองก็ไม่เข้าใจว่าทำไมคนไทยถึงชอบพูดคุยสอบถามเรื่องง่าย ๆ ที่น่าจะรู้ได้ด้วยสัญชาตญาณแต่คนไทยกลับไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับลาวเลยเลย สักนิด หนึ่ง ๆ ที่พูดภาษาใกล้เคียงกันและประเทศอยู่ติดกัน เช่น ประเทศลาวมีโทรศัพท์มือถือใช้หรือไม่ คนลาวอยู่ติดเป็นด้วยหรือ ห้องส้วมในภาษาลาวหมายถึงเรือนหอจริงหรือไม่ เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า การเปิดช่องทางการรับรู้ข้อมูลลาวผ่านรายการจากสถานีโทรทัศน์ของลาวจึงน่าจะทำให้เกิดการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารที่เท่าเทียมกันมากขึ้น และปัญหาคนไทยขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลาวจะลดลง

7) ภาษาเป็นข้อได้เปรียบอย่างมากของคนไทยในการผูกความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับคนลาว งานวิจัยพบว่า แม้คนลาวส่วนหนึ่งรู้สึกสนิทสนมกับชาติอื่นมากกว่าไทย แต่จำนวนไม่น้อยก็มองว่า ไทยคือหนึ่งในเพื่อนสนิทของลาวเพราะว่าสามารถพูดภาษาที่เข้าใจกันได้ โดยเฉพาะกลุ่มคนไทยอีสานที่พูดภาษาลาวซึ่งมีเชื้อชาติและวัฒนธรรมเดียวกับคนลาวเป็นเสมือนกลุ่มญาติสนิทของคนลาวมาตั้งแต่อดีต แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างคนสองฝั่งโขงอย่างต่อเนื่อง แต่นับตั้งแต่การแบ่งพรมแดนรัฐ-ชาติระหว่างไทยกับลาวที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งโขงเริ่มแยกห่างออกจากกันมากขึ้น มีการแบ่งว่าใครเป็นพวกลาวและพวกไทยโดยกลุ่มชนชั้นปกครองของทั้งสองฝ่าย ซึ่งสำนักเรื่อง “รัฐชาติ” ได้เข้ามาบั่นทอน “ความเป็นพวกพ้องเดียวกัน” ระหว่างคนลาวกับคนอีสานมากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้วิจัยมองว่าการสร้าง “ความเป็นชาติ” ของทั้งสองฝ่ายควรกระทำในระดับที่เหมาะสม และไม่ควรรนำเรื่อง “ชาตินิยม” มาเป็นจุดกระตุ้นความรุนแรงทางการเมืองเพื่อสร้างค่านิยม แต่ควรหันมาร่วมกันสร้างความเข้มแข็งในระดับอนุภูมิภาคในเชิงสร้างสรรค์ร่วมกันต่อไป

9.4.2 ภาคอุตสาหกรรมสื่อมวลชนไทย

แม้ว่างานวิจัยฉบับนี้ชี้ให้เห็นว่า สื่อบันเทิงไทยเป็นชนวนหนึ่งของความขัดแย้งที่มีต่อความสัมพันธ์ไทย-ลาว เนื่องจากฝ่ายไทยมักผลิตสร้างคามหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในเชิงดูถูกดูหมิ่น แต่จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างคนลาว พบว่า แม้คนลาวไม่พอใจการนำเสนอเรื่องราวบางอย่างเกี่ยวกับ “ความเป็นลาว” ในสื่อบันเทิงไทย แต่คนลาวส่วนใหญ่ยังคงนิยมรับสื่อของไทย

อย่างมาก ด้วยเหตุนี้ สื่อมวลชนของไทยจึงเป็นไปได้ที่ทุกวัฒนธรรมที่จะช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ในเชิงบวกให้กับประเทศไทย หรืออาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาวก็ได้ ดังนั้นภาคอุตสาหกรรมสื่อมวลชนจึงควรใช้สื่อเป็นตัวสร้างโอกาส ด้วยข้อเสนอดังนี้

1) ใช้กลยุทธ์การนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับ “ลาว” ในเชิงสร้างสรรค์และจัดการนำเสนอความหมายด้านลบของ “ลาว” ออกไปเพื่อสร้างบรรยากาศความสัมพันธ์ที่ดีกับลาว สื่อมวลชนไทยต้องคำนึงว่าผู้รับสารที่อ่านและฟังภาษาไทยไม่ได้มีแต่คนไทยเท่านั้น แต่คนลาวที่มีวัฒนธรรมทางภาษาที่ใกล้เคียงกับไทยเป็นอย่างมากก็เข้าใจภาษาไทยได้ด้วย ดังนั้น ภาษาจึงเป็นคาบสองคมจะใช้สร้างสรรค์หรือทำลายความสัมพันธ์ได้ง่าย เพราะทั้งสองฝ่ายต่างเข้าใจภาษาซึ่งกันและกันได้เป็นส่วนใหญ่ จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างคนลาว พบว่าคนลาวอยากให้อสื่อมวลชนไทยนำเสนอแต่สิ่งดี ๆ ทางด้านวัฒนธรรมของลาวมากกว่าการเน้นเรื่องความยากจน และความด้อยพัฒนาของลาว กลุ่มตัวอย่างหญิงวัยกลางคนที่เวียงจันทน์ได้ตัดพ้อภาพยนตร์เรื่องหมาทะเลโลก ตะลึงว่า “บ่มีนักเตะบานหมดเลย บ่มีการพัฒนาไปหมดเลย ไปจกเอามาจากป่าหมด บ่มีการศึกษาบ่เห็นอิหยังเลยใน โลกนี้ แล้วทำไมของดีบ้านเฮาไม่เอามาพูดถึงเลย” (ป่าเวียง, สัมภาษณ์) ทำให้สัมภาษณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าคนลาวอยากให้อสื่อมวลชนไทยหยุดการประกอบสร้างความหมายของลาวในลักษณะการสรุปเหมารวมแบบเดิมให้หมดไป

2) สร้างความร่วมมือระหว่างสื่อมวลชนไทยกับรัฐบาลลาวในการผลิตสื่อร่วมกัน วิธีนี้น่าจะเป็นทางเลือกที่ดีกว่าการให้อสื่อมวลชนไทยสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับลาวผ่านจุดยืนของคนไทยเสียเอง เพราะที่ผ่านมาสื่อมวลชนไทยได้ให้ความร่วมมือกับภาครัฐเป็นอย่างดีในการระดมการใช้ถ้อยคำที่จะกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ไทย-ลาว เช่น การใช้ถ้อยคำว่า “ลาว” ในเชิงดูถูกเหยียดหยาม เป็นต้น อย่างไรก็ดี ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวจากจุดยืนของสื่อมวลชนไทยยังคงเป็นประเด็นปัญหาต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น “หมาทะเลโลกตะลึง” หรือแม้แต่ละครเรื่อง “เพลงรักริมฝั่งโขง” ที่ผู้กำกับชาวอีสาน “ธงชัย ประสงค์สันติ” ได้นำนักร้องนักแสดงสาวจากประเทศลาว “อเล็กซานดร้า บุญช่วย” มาเป็นนางเอกละครไทย เรื่องราวเกี่ยวกับความรักของหนุ่มสาวคู่หนึ่งที่อยู่สองฝั่งโขง เพื่อมุ่งสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทย-ลาว แต่ปรากฏว่าละครเรื่องดังกล่าวที่ผู้กำกับไทยอีสานสร้างขึ้นด้วยเจตนาอันดีและพยายามระมัดระวังสิ่งที่จะกระทบต่อจิตใจชาวลาอย่างที่สุดแล้ว ก็ยังต้องถูก “ระงับการออกอากาศชั่วคราว” เพราะทางการลาวแจ้งว่ามีฉากไม่เหมาะสมอยู่ในละคร ได้แก่ ฉากพระเอกน้อยใจสาวลาวและหันไปทิ้งดอกจำปาลงบนพื้น ซึ่งดอกจำปา (ดอกคันทม) ถือเป็นดอกไม้ประจำ

ชาติของลาวซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัย มองว่า หากสื่อมวลชนของไทย ต้องการนำเสนอเรื่องราวโดยตรงเกี่ยวกับลาว ผู้ผลิตสื่อของไทยควรให้ตัวแทนจากฝ่ายทางการลาว เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้นจนเสร็จสิ้นการผลิต เพื่อให้ผลงานที่ออกมาเป็นความ รับผิดชอบร่วมกัน และน่าจะทำให้ผู้ผลิตสื่อของไทยได้เรียนรู้และตระหนักถึงความละเอียดอ่อน ทางด้านวัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้อย่างเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น โดยเฉพาะสังคมลาวที่มอง อย่างผิวเผินแล้วคล้ายกับสังคมไทย แต่แท้จริงแล้วลาวมีความแตกต่างกับไทยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างมาก

3) สื่อมวลชนไทย จำเป็นต้องตระหนักว่าสื่อมวลชนของลาวมีบทบาทอย่างมากใน การสร้างความรู้สึก “ชาตินิยม” ให้กับคนในชาติมากกว่าการมุ่งแสวงหากำไร เนื่องจากสื่อมวลชน หลัก ๆ ของลาวส่วนใหญ่เป็นของรัฐบาล เนื้อหาในการนำเสนอมักพูดถึงการกอบกู้ชาติของ บรรพบุรุษลาว แนวทางการพัฒนาประเทศแบบกึ่งสังคมนิยม และบทบาทหน้าที่ที่ความเป็นพลเมือง ดีของคนในชาติ ดังนั้น คนในชาติลาวจึงมีความอ่อนไหวต่อเรื่องชาติอย่างยิ่ง การนำเสนอใด ๆ ที่ เกี่ยวกับเอกลักษณ์ความเป็นชาติ ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติลาว วัฒนธรรมลาว รวมไปถึง บุคคลสำคัญที่เป็นที่เคารพยกย่องของคนลาว จึงเป็นการนำเสนอที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ซึ่งหากไม่ต้องการให้เกิดผลกระทบโดยคาดไม่ถึงสื่อมวลชนไทยควรให้หน่วยงานที่รับผิดชอบของ ลาวเข้ามาตรวจสอบเนื้อหาก่อนเผยแพร่สู่สาธารณะ

4) สื่อมวลชนไทยและลาว ควรมีการจัดตั้งหน่วยงานสำหรับการดำเนินการเพื่อความ ร่วมมือด้านสื่อต่าง ๆ ในอันจะช่วยกันส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ระหว่างกัน เช่น การจัดอบรมหรือสัมมนาระดมความคิดเห็นทั้งเรื่องการเสนอข่าว การใช้ภาษา และ การสร้างกลไกตรวจสอบล่วงหน้า เป็นต้น

9.4.3 ภาคประชาชน

ข้อค้นพบที่สนใจอย่างหนึ่งในงานวิจัยฉบับนี้ พบว่า ส่วนใหญ่คนกรุงเทพฯที่ไม่ค่อย ได้สัมผัสใกล้ชิดกับวัฒนธรรมลาวในชีวิตประจำวันมีแนวโน้มจะ “ยอมรับ” ความหมายว่าด้วย “ลาวเป็นบ้านพี่เมืองน้องกับไทย” ในขณะที่กลุ่มคนอีสานและคนไทยในลาวที่มีความใกล้ชิดและมี ประสบการณ์ตรงกับคนลาวค่อนข้างมากกลับ “ต่อรอง” ความหมายว่าด้วย “ลาวเป็นบ้านพี่เมือง น้องกับไทย” โดยกลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯตกอยู่ในวาทกรรมที่สื่อต่าง ๆ ของชนชั้นนำและคนชั้น

กลางสร้างขึ้น แต่กลุ่มคนอีสานและคนไทยในลาวได้ต่อรองความหมายในโลกสัญญะจากประสบการณ์ตรงในมุมมองของคนลาวว่า แม้ไทยจะใกล้ชิดกับลาว แต่ทุกวันนี้คนลาวค่อย ๆ ห่างเหินจากไทยมากขึ้นทุกที เนื่องจากที่ผ่านมามีคนไทยขาดความจริงใจและชอบดูถูกคนลาวอยู่เสมอ ทำให้คนลาวเกิดความระแวง และหันไปสนิทสนมกับประเทศอื่นที่มีระบบการเมืองใกล้เคียงกัน เช่น จีน และเวียดนาม ส่วนความใกล้ชิดกับไทยมีเฉพาะบริเวณชายแดนไทย-ลาวหรือในกลุ่มคนอีสานเท่านั้น เนื่องจากเป็นชาติพันธุ์ที่มีภาษาและวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน คำตอบที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างคนอีสานนั้นใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างคนลาวมาก เพราะคนลาวยอมรับว่าทุกวันนี้ประเทศที่ลาวรู้สึกเป็นมิตรมากกว่าไทยก็คือ เวียดนามและจีน ทั้ง ๆ ที่ทั้งสองประเทศดังกล่าวไม่สามารถใช้ภาษาสื่อสารกับคนลาวได้เข้าใจเหมือนคนไทยก็ตาม สาเหตุเพราะคนลาวมองว่าไทยเป็นประเทศที่มักดูถูกคนลาวมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับชาติอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ความรู้สึกเป็นบ้านพี่เมืองน้องของคนลาวและคนอีสานก็เริ่มห่างเหินกันมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยความเป็นไทยและความเป็นลาวถูกแยกให้ห่างออกจากกันจากแนวคิดเรื่องรัฐชาติ ที่มีเส้นแบ่งพรมแดนบอกว่าฝั่งไหนของแม่น้ำโขงเป็นคนไทยและฝั่งไหนเป็นคนลาว แม้ “คนสองฝั่งโขง” ยังเดินทางไปมาหาสู่กันเหมือนในอดีต แต่ความรู้สึกสนิทสนมกลับห่างออกไป สายสัมพันธ์คนลาวกับคนอีสานค่อย ๆ ถูกเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์แบบคนซื้อ-คนขายที่แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากันมากกว่าความรู้สึกว่าเป็นญาติหรือพี่น้องกัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอสำหรับการสร้างความสัมพันธ์ไทย-ลาวในระดับประชาชน ดังนี้

1) คนไทยควรหันมาเปลี่ยนแปลงทัศนคติและเปิดกว้างแนวคิดความสัมพันธ์แบบเชื่อมต่อเป็นอนุภูมิภาค สร้างความเป็นพันธมิตรมากกว่าการมองประเทศเพื่อนบ้านเป็นศัตรู เป็นคู่แข่ง หรือเป็นเบี้ยล่างของไทย เพื่อให้ประเทศรอบด้านของไทยรู้สึกไว้วางใจไทยมากขึ้นอันนำไปสู่การรวมตัวภายในประเทศอาเซียนที่มีความมั่นคงยิ่งขึ้น

2) คนไทยกรุงเทพฯ ต้องเคารพในศักดิ์ศรีและเข้าใจความแตกต่างหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมของผู้อื่นให้มากขึ้น โดยต้องไม่ดูถูกว่าวัฒนธรรมอื่น ๆ ต่ำต้อยกว่าวัฒนธรรมไทยกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็วัฒนธรรมลาวหรืออีสาน จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนชั้นกลางเช่นเดียวกับผู้สร้างภาพยนตร์ไทยเรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” พบว่าส่วนใหญ่คนไทยกรุงเทพฯที่มีการศึกษามักขาดความอ่อนไหวต่อการเข้าไปทำความเข้าใจประเทศเพื่อนบ้านและวัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มคนกรุงเทพฯที่เป็นคนชั้นกลางใช้จุดยืนแบบ “ทุนนิยม” ที่เอาวัฒนธรรมคนชั้นกลางของตนเป็นศูนย์กลาง โดยมองว่ากลุ่มไหนที่ฐานะด้อยกว่า

ยากจนกว่า และการศึกษาค่ำกว่า วัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้นจะเป็นที่น่าดูถูกดูหมิ่นและจะเอาเปรียบ หรือกดขี่เล่นอย่างไรก็ได้ คนไทยกรุงเทพฯจะมีการจัดชนชั้นอยู่ในความรู้สึกโดยมองว่า “วัฒนธรรมโลก” น่ายกย่องกว่า แต่ถ้าเป็น “วัฒนธรรมท้องถิ่น” จะดูต่ำกว่า อย่างกรณีประเทศลาวก็ ถูกมองว่าเป็น “ท้องถิ่น” ของไทยกรุงเทพฯที่ด้อยพัฒนามากว่าไทย คนกรุงเทพฯคุ้นชินกับการนำ วัฒนธรรมที่มีแนวโน้มนิยม “ความเป็นโลก” ของตนมาเป็นศูนย์กลาง ในการจัดลำดับความสัมพันธ์ โดยหากเป็นกลุ่มที่มีความเป็นวัฒนธรรมโลกก็จะได้รับการยกย่อง เช่น บุคลิกของตัวเอง ในละครต้องเป็นหนุ่มนักเรียนนอก เป็นต้น แต่ถ้าเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจาก วัฒนธรรมกรุงเทพฯจะถูกมองว่าตลก ต่ำต้อย และน่าดูถูกดูหมิ่น เช่น ตัวละครคนใช้มักจะนำคน อีสาน คนเหนือ คนลาว คนพม่า มาสร้างบุคลิกให้เป็นตัวตลก เป็นต้น

ดังนั้น “ลาว” ที่มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจล่าช้ากว่าไทย และมีวัฒนธรรมเดียวกัน กับ “อีสาน” ซึ่งถือเป็น “วัฒนธรรมท้องถิ่น” ของคนกรุงเทพฯ จึงถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่ “ต่ำต้อย” กว่าไทย คนชั้นกลางในกรุงเทพฯซึ่งเลื่อนฐานะมาเป็นผู้ผลิตสัญญาะใน โลกของสื่อมวลชนจึงได้ สร้างให้ “ลาวตลก” “ลาวล่าหลัง” และ “พื้งพิงไทย” อยู่เสมอ ด้วยบริบททางวัฒนธรรมสังคมแบบ คนชั้นกลางกรุงเทพฯที่มองลาวอย่างไม่เท่าเทียมกันกับไทย ทำให้กลายเป็นปัญหาความขัดแย้งที่ลง ลึกไปถึงมิติทางด้านวัฒนธรรมที่ไม่ควรมองข้าม เพราะหากกลุ่มคนชั้นกลางแบบกรุงเทพฯไม่ เปลี่ยนทัศนคติในการใช้วัฒนธรรมของตนเองเป็นศูนย์กลางเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ว่าสูงกว่า หรือต่ำกว่า ก็ย่อมทำให้เกิดการผลิิตความหมายเหล่านี้ต่อไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะยุคปัจจุบันส่วนใหญ่ ผู้ทำหน้าที่ผลิตสื่อในแวดวงสื่อมวลชนของไทยก็คือ กลุ่มคนชั้นกลางแบบคนไทยกรุงเทพฯ หาก ข้อมูลข่าวสารที่สื่อออกไปขาดความระมัดระวังหรือขาดความอ่อนไหวต่อความรู้สึกของคนอื่นที่ ถูกกล่าวถึงก็ย่อมทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับกลุ่มต่าง ๆ ที่ถูกมองว่า “ต่ำต้อย” กว่าคนไทย กรุงเทพฯ และนำไปสู่ความไม่พอใจและหวาดระแวง “ความเป็นไทยส่วนกลาง” อยู่ตลอดเวลา

3) กลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯที่มีการศึกษาสูงส่วนใหญ่มองว่าภาพยนตร์คือสินค้า ความบันเทิงที่มุ่งเสนอจินตนาการใหม่ ๆ และสร้างความสนุกสนาน มุมมองดังกล่าวเป็นการใช้ จุดยืนแบบ “ฮอลลีวูด” หรือ “ทุนนิยมเสรี” ที่มุ่งเสนอจุดขายเพื่อสร้างกำไรเป็นหลัก ผู้ชมคนไทยที่มีการศึกษาค่อนข้างสูงนิยมดูภาพยนตร์จากโลกตะวันตกเพื่อยกระดับอัตลักษณ์ของคนชั้นกลางให้ สูงกว่ากลุ่มท้องถิ่นหรือกลุ่มชายขอบของไทย เพราะภาพยนตร์ฮอลลีวูดมักใช้ภาษาอังกฤษในการ สื่อสารกับคนดู การดูภาพยนตร์เสียงในฟิล์มแม้จะรู้เรื่องบ้างไม่รู้เรื่องบ้างแต่ก็ทำให้คนชั้นกลาง แบบคนกรุงเทพฯรู้สึกเหนือกว่ากลุ่มอื่น และมองว่าการนำเสนอเรื่องราวในภาพยนตร์เป็นสิ่งสมมติ ที่สร้างขึ้นจากจินตนาการของผู้สร้างเพื่อความบันเทิงมากกว่าจะต้องนำไปคิดจริงจัง สำนึกเช่นนี้

เป็นสำนักแบบคนชั้นกลางในระบบทุนนิยมโลกที่มองสื่อบันเทิงมีอิทธิพลในการนำเสนอความบันเทิงผ่านสื่อ เพื่อความผ่อนคลายของผู้ชม คนไทยกรุงเทพฯส่วนใหญ่เชื่อว่าการประท้วงสื่อบันเทิงไทยจากลาวจะลดลงหากลาวมีการศึกษาและฐานะที่ดีขึ้น กล่าวง่าย ๆ คือ คนไทยกรุงเทพฯยังคงมองว่าคนลาวส่วนใหญ่ว่ามีการศึกษาน้อยและวิ่งตามความคิดแบบทุนนิยมไม่ทัน ทำให้ไม่เข้าใจสื่อสมัยใหม่อย่างภาพยนตร์ที่ลาวอาจไม่คุ้นเคยกันนัก จึงนำไปคิดเป็นจริงเป็นจัง

ผู้วิจัยพบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างคนกรุงเทพฯ เชื่อว่าคนลาวที่มีการศึกษาดีหรือเป็นกลุ่มคนชั้นกลางขึ้นไปจะต้องรู้สึกละอาย ๆ กับภาพยนตร์เรื่อง “หมากระดะ โลกตะลึง” คนลาวที่ลุกขึ้นมาประท้วงน่าจะมีแต่ระดับชาวบ้านที่มีการศึกษาน้อย ซึ่งปรากฏว่าตรงกันข้ามกับข้อเท็จจริงในการให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างคนลาวที่แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนที่ออกมาทักท้วงและแสดงความไม่พอใจมากที่สุด คือ กลุ่มคนลาวตั้งแต่คนชั้นกลางขึ้นไปที่มีการศึกษาหน้าที่การงานดีโดยเฉพาะในนครหลวงเวียงจันทน์ของลาวมีปฏิกริยาต่อต้านภาพยนตร์เรื่อง “หมากระดะ โลกตะลึง” ของฝ่ายไทยอย่างมาก แต่หากเป็นกลุ่มชาวบ้านธรรมดา รายได้น้อย หรือวัยรุ่นที่เรียนอยู่ในระดับชั้นต่ำกว่าอุดมศึกษา คนลาวกลุ่มนี้กลับมีความรู้สึกละอาย ๆ มากกว่าและบางรายไม่รู้สึกละอายเลย เพราะมองว่าภาพยนตร์คือความบันเทิง การประเมินสถานการณ์ผิดพลาดของกลุ่มคนชั้นกลางแบบกรุงเทพฯเกิดจากคนชั้นกลางกรุงเทพฯไม่เข้าใจความแตกต่างทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของลาว ที่กลุ่มผู้นำประเทศแบบพรรคเดียวของลาวได้สร้างอุดมการณ์ “ชาตินิยม” ผ่านระบบการศึกษา ทำให้กลุ่มคนที่มีการศึกษาสูงส่วนใหญ่ได้ซึมซับและถูกกล่อมเกลากับความรู้สึกละอาย “ชาตินิยม” มากกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาน้อย และคนลาวที่มีการศึกษาดีส่วนใหญ่ก็มีโอกาสทำงานรับราชการ ซึ่งภารกิจอย่างหนึ่งของข้าราชการก็คือการเผยแพร่อุดมการณ์ “รักชาติ” ให้กับคนในสังคมลาวต่อไป ในขณะที่กลุ่มคนลาวที่มีการศึกษาน้อยหรือกลุ่มวัยรุ่นมีแนวโน้มรับสื่อของไทยค่อนข้างมาก ทำให้ได้รับการยอมรับแนวคิดแบบ “ทุนนิยม” จากไทยได้ง่ายกว่า

สิ่งที่น่าวิตกต่อความเข้าใจผิดของกลุ่มคนชั้นกลางของไทยที่มีต่อลาวก็คือ กลุ่มคนชั้นกลางมักเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในแวดวงสื่อมวลชนไทยโดยเฉพาะกลุ่มสื่อบันเทิง กลุ่มคนไทยดังกล่าวได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า หากมีโอกาสทำงานด้านสื่อบันเทิงและต้องพาดพิงถึงคนลาวก็จะสร้างตัวละครลาวออกมาในทำนองที่ไม่แตกต่างจากเดิม คือ การรับบทเป็นคนใช้ ตลก และแต่งตัวเซ็กซี่ เหมือนคนชนบท เพราะคนไทยชินกับภาพลักษณ์ที่เป็นจุดขายแบบนี้ ในสถานการณ์เช่นว่า แนวโน้มของปัญหาการประกอบสร้าง “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ของคนไทยที่คนลาวต่อต้านคงยังไม่หมดไป และน่าจะเป็นปัญหาความขัดแย้งที่ต้องทวีความรุนแรงในอนาคต เพราะในขณะที่ไทยยังคงประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวที่ทำให้ คนลาวไม่พอใจ แต่เวลาเดียวกัน สังคมลาวมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นคนมีการศึกษามากขึ้น คนลาวกลุ่มคนชั้นกลางนี้จะ

กลายเป็นพลังสำคัญในการต่อต้านไทยมากยิ่งขึ้น และหากคนลาวกลุ่มนี้ก้าวเข้ามามีอำนาจในสังคมลาวเพิ่มขึ้นทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคสื่อมวลชน และภาคประชาชนอย่างกระจายตัวโดยยังคงยึดมั่นอุดมการณ์ “ชาตินิยม” ก็จะทำให้ปัญหาทวีความยุ่งยากซับซ้อนต่อการแก้ไขปัญหามากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ ฝ่ายไทยจำเป็นต้องสร้างมาตรการป้องกันล่วงหน้าสำหรับการปะทะกันของกลุ่มคนชั้นกลางไทยและกลุ่มคนชั้นกลางลาวในอนาคต โดยคนชั้นกลางของไทยต้องคำนึงว่าภาพยนตร์หรือสื่อบันเทิงไม่ใช่เป็นเพียงสินค้าเพื่อความบันเทิง แต่ในแง่มุมมองของลาว สื่อ คือสนามการต่อสู้ทางวัฒนธรรมที่คนลาวต้องการได้รับความเคารพในเกียรติและศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกับคนไทย

4) ประชาชนสองฝั่งโขงควรส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกันอย่างต่อเนื่องต่อไป งานวิจัย พบว่า แม้คนลาวมีทัศนคติไม่ดีกับคนไทย แต่สำหรับคนอีสานแล้วเป็นในทางตรงกันข้าม คนลาวมีความรู้สึกใกล้ชิดและไว้วางใจคนอีสานอย่างมาก เพราะมองว่าอีสานคือลาว ดังนั้น หากไทยประกอบสร้างความหมาย “ความเป็นบ้านที่เมืองน้อง” ผ่านวัฒนธรรมที่มีร่วมกันของคนไทย อีสานกับคนลาวเพื่อสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไปเช่นนี้ก็น่าจะช่วยการรับรู้ชั้นให้เข้ามาต่อรองความหมาย “คนไทยชอบดูแลคนลาว” ลงไปได้

9.5 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

งานวิจัยฉบับนี้ เป็นหนึ่งในงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีการประกอบสร้างความหมาย (construction theory) โดยนำแนวคิดเรื่อง “ภาพตัวแทน” (representation) ของสจิวเวิร์ด ฮอลล์ (Hall, 1997) มาใช้วิเคราะห์กรณีศึกษาการประกอบสร้าง “อัตลักษณ์ความเป็นลาว” ในภาพยนตร์เรื่อง “หมากเตะโลกตะลึง” อย่างไรก็ดี ผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมต่อไปได้ดังนี้

1) การศึกษากระบวนการผลิต/ผลิตซ้ำความหมายว่าด้วย “ความเป็นลาว” ในสื่อบันเทิงรูปแบบอื่นๆ เช่น ละคร มิวสิควิดีโอ เพลง และเอกสารแนะนำการท่องเที่ยว เป็นต้น โดยอาจเน้นขั้นตอนการแพร่กระจายและการผลิตซ้ำให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

2) การศึกษาการตีความจากกลุ่มตัวอย่างคนลาวที่อาศัยอยู่นอกเหนือจากพื้นที่เวียงจันทน์ เวียง และหลวงพระบาง โดยอาจทำการศึกษาชนเผ่าต่างๆของลาวที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลความเจริญที่ไม่สามารถรับสื่อวิทยุโทรทัศน์จากฝั่งไทยได้ รวมทั้งนิยมสื่อสารกันด้วยภาษาท้องถิ่นมากกว่าภาษาลาวกลางและไทยกลาง ซึ่งหากศึกษาการตีความ “อัตลักษณ์ความเป็นลาว”

ของกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้อาจทำให้เห็น “ความเป็นลาว” ที่มีลักษณะแตกต่างหลากหลาย (heterogeneity) ไปจากกลุ่มคนลาวที่เวียงจันทน์ ว่างเวียง หลวงพระบาง ปากแขง และห้วยทราย

3) การศึกษาการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชาติอื่นๆในอุษาคเนย์ ว่าสังคมไทยได้ประกอบสร้าง “ภาพตัวแทน” ของประเทศเพื่อนบ้านของไทยอย่างไร โดยอาจนำมาเปรียบเทียบกับ การประกอบสร้าง “ความเป็นลาว” กับงานวิจัยฉบับนี้